

УКРАЇНА і СВІТ

ЛІТЕРАТУРА, НАУКА, МИСТЕЦТВО І ГРОМАДСЬКЕ ЖИТТЯ

ЗМІСТ :

С. ГЕОРГЕ – БОЖА ПУТЬ – поезія	ст. 2
– УКРАЇНА І СВІТ	ст. 2
С. ЛЕДЯНСЬКИЙ – » АМ–БА « – оповідання	ст. 4
М. ОРЕСТ – З КНИГИ » ПІСТЬ І ГОСПОДА «	ст. 8
І. КАЧУРОВСЬКИЙ – ВТЕЧА – оповідання	ст. 9
В. ЧАПЛЕНКО – МІНІАТЮРИ	ст. 11
Й. В. ГЕТЕ – ХАТЕМ – поезія	ст. 12
В. СОМЕРСЕТ МАУГГАМ – В ЛЮДСЬКІЙ НЕВОЛІ	
роман	ст. 13
Ж. – М. де ЕРЕДІЯ – ЛЮПЕРК – поезія	ст. 18
В. ДЕРЖАВИН – НАЦІОНАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА	
ЯК МИСТЕЦТВО	ст. 19
С. КОКОТ – ЧОГО ЖДЕМО ВІД	
» ЕНЦИКЛОПЕДІЇ УКРАЇНОЗНАВСТВА «	ст. 25
М. БРИЛИНСЬКИЙ – АМЕРИКА, ЯК ЇЇ БАЧИТЬ	
ЄВРОПЕЄЦЬ	ст. 27
ВИКЛАДИ	ст. 30
РЕЦЕНЗІЇ	ст. 31

Зошит перший

ГАННОВЕР

1 ГРУДНЯ 1949

БОЖА ПУТЬ

*Божя путь нам розиростерлась,
Божий край нам назначивсь.
Божя брань нам спалахнула,
Божя слава нам зішила.*

*Божий спокій в нашім серці,
Божя міць у нас в груді,
Божий гнів на наших чолах,
Божя п'янь в нас на устах.*

*Боже путо нас з'єднало,
Божий отнь нас пропалив,
Боже блага нам постало,
Божий цвіт нам ся ізлив.*

(* ЗВІЗДА СОЮЗУ «, ЗАКЛЮЧНИЙ ХОР)

переклав Володимир Державин

Україна і Світ

Починаємо видавати журнал «Україна і Світ».

На п'ятому році поневіряння по чужих світах, коли більшість нашої еміграції роз'їхалася по найдальших закутках земної кулі, коли в Німеччині залишається чимраз менше наших людей, коли завмирає громадське і культурне життя нашої громади, коли перед кожним із нас з небуваючою досі виразністю постає питання:

— А що ж далі?

І власне в цей час, час повного розламу нашого більш-менш зорганізованого культурного життя на чужині, вважаємо за найбільш потрібне видавання цього журналу.

Які ж цілі він перед собою ставить?

Відповідаємо:

Нам треба духово витримати, щоб не перетворитися на заробітчан, що думають лише про кусень хліба і теплу хату.

Нам треба пам'ятати, «хто ми, чийх батьків, ким, за що закуті».

Нам треба в чужинецькому морі не розплистися, не розтанути, а духово лишитися такими, якими ми були, коли востаннє переходили кордони Рідної Землі.

Ми виїздили з дому розбиті морально і фізично, без ясних і окреслених перспектив. Нас гнала ненависть до двох окупантів, що сплюндрували наш край, помордували наших кращих людей, спотворили нашу науку, культуру, мистецтво...

Ми взагалі не думали тоді про позитивні наші заміри на далеку мету. Стан постійного очікування скорого повороту на Рідну Землю не залишив нас до останніх днів.

Але минали дні, місяці, роки...

І далі не можемо ми жити тільки очікуванням того вирішального дня і години, хоч добре знаємо, що він прийде — і прийде напевне!

Але, як всяк на позиції в очікуванні ворожого нападу не може, тримаючи на поготові рушницю, лежати десь у незручному місці довго, а знаючи, що зміна не скоро прийде (чи взагалі, не знаючи, коли вона прийде) мусить як слід влаштувати свою позицію, — так і ми, будиши готовими кожноденно і кожночасно до сподіваного часу, коли покличе нас Батьківщина, мусимо на своїх позиціях оопатися міцно не тільки тілом, а й духом!

Отже, зміцненню нашого ДУХА, озброєнню нас на оцих невігідних духово позиціях, де ми перебуваємо — в Канаді, Австралії, Англії чи Німеччині — покликане оце видання, що назва йому — «Україна і Світ».

Ми маємо наші газети на еміграції — органи української політики, громадського життя і міжнародньої інформації. Було і є чимало видань різного роду книг, журналів і брошур, присвячених вужько практичним питанням: внутрішній чи зовнішній політиці, красному письменству чи фаховим проблемам з тих чи з тих галузей знан-

в.я.

Але ми не маємо органу, який був би розрахований на пересічного нашого читача, який вимірюючи «високу» політику, озброював би його духово ковинами з поля культури, літератури, науки, мистецтва і громадського життя так українських, як і цілого світу.

Нам треба такого органу, який так само був би присвячений УКРАЇНІ, як і цілому СВІТОВІ, в якому ми живемо.

Не заганяючись у піднебесні високості складних матерій, з яких той чи той автор глядить на свого читача і немов каже: бач, який я розумний, а який ти... відсталий! не опускаючись до вузькообмеженого просвітництва, що живиться статтями про методи суніння пелюшок чи способи соління грибів — хочемо бути часописом Української Родини і Читальні на еміграції, з якого відірваний від рідного краю і рідної культури читач, міг би черпати те **НОВЕ**, що сприяло б його ідейному та культурному ростові, оформлювало б його політичну свідомість. Бо ідейно-культурний ріст чинить свій вплив і на політичний розвиток, щоб мислити, знати і бачити далі і глибше, ніж то, скажімо приречено нашим братам і сестрам на рідній землі в межах «Короткого курсу історії ВКПб!»

Християнська культура, як вершок людської мудрости, що лише завдяки їй можливе було народження таких велетнів Духа, як німецький філософ Гегель і наш Липинський, англійський письменник Шекспір і наш Шевченко — це є проблема, що їй, як найважливішій, віддаємо свої сторінки, бо без цього можна жити, але годі бути Державним Народом.

На еміграції є чимало наших письменників. Крайні реалістичні твори, що продовжують славі традиції Франка, Лесі Українки чи Коцюбинського — мусять знайти у нас своє місце!

Але ж не пустопорожні словесні експерименти всяких шукачів українського екзистенціалізму чи гемінгвейвства — геть це!

Вільна світова література, найновіша, що продовжує славі традиції Діккенса, Франса, Фльобера, Гавптмана чи Кнута Гамсуна, література, що живе і плакається з духа християнської куль-

тури, а не безбожного матеріалізму, в досконалих перекладах на українську мову мусить знайти у нас своє місце.

Маємо серед української еміграції шкідливі прояви релігійних чвар, нетолеранції, а то й просто невігластва. Завдання нашого часопису — піднести релігійні питання, проблему Української Церкви на таку височину, на якій вони стояли за часів гетьманів українських Богдана Хмельницького та Івана Мазепи. Проти сектантських пристрастей, проти політики в Церкві, за поєднання українських Церков, за братерство у Христі!

Проблеми духового нашого росту і розвитку, поборення людоненависницької теорії марксизму, боротьба з усіма проявами соціалізму-комунізму, як найбільшого лиха ХХ віку — це теж входить в програму нашого журналу, це теж наше завдання.

І рішуче заявляємо: під час такого страшного розбиття політичного, яке спостерігаємо нині на еміграції — рішуче стоїмо осторонь будь-яких політичних партій чи груп.

Розбудові насамперед передумов політики — християнської культури, літератури і мистецтва покликаний наш журнал.

Чи можуть допомогти хворому ліки, коли він тими ліками не вміє користуватися?

Чи можуть народові допомогти політичні партії, коли він не вміє ними організувати самого себе?

Отже, насамперед: культура, знання, виховання.

Україна і Світ. Україна в крапцях зразках і Світ в крапцях зразках культури, науки, мистецтва...

З вірою, що українські люди всіх соціальних верств, поглядів і переконань підтримають наш почин, видаємо цей журнал.

Українській Родині і Українській Читальні в Парагваї, Австралії, Англії, Франції, Канаді, Сполучених Штатах Америки і тут, в Німеччині, вручаємо перше число нашого журналу!

Щастя Боже!

РЕДАКЦІЯ

Ам - ба

оповідання

1.

Ранком, тільки думала стара Панчиха розкладати в печі вогонь, як двері відчинились і до хати вбігла сусідка Тодоська і, ледь переводячи дух, заторохтіла:

— Тітко! кидайте все і біжіть у двір! Там колгоспа розбирають! Вже Ілько повів корову, Свирид коні, мій Василь воза з боронами!... Зерно беруть, хто здавав і не здавав!... Ідіть забирайте своє!

І зникла.

Панчиха, як стояла біля печі, так наче й прикипіла до того місця.

...«Колгоспа розбирають... Колгоспа розбирають... — стріляло їй в голову. — Там десь моя корівка, двос овець, кури, насіння...»

І, кинувши кочережника, що тримала в руках, раптом, наче з неї спали пута, кинулась до дверей і побігла.

Ранок був з приморозком. Березневі баюри від розталого снігу мороз за ніч позатягав. Роз'їжджена дорога чорніла і стирчала своїми колочими замерзлими брилами. Бігла по них Панчиха, прямуючи до колишнього панського двора, і раз-по-раз спотикалась. Їй усе здавалось, що вона спізниться, і, коли прийде, там усе розберуть. Правда, може її добра ніхто й не займе, але така річ, як насіння, то напевно пропаде.

І, спотикаючись об ті немилосердно гострі брили примерзлого болота, бігла вона підтюпцем.

Аж нарешті крізь дерева панського садка показався двір. По ньому бігали люди, і кожен: хто вів корову, хто гнав поросю, хто тяг воза... А коло довгого магазину стояв гамір і в усі сторони чоловіки, жінки й діти несли мішки та торбинки із збіжжям.

Коло брами Панчиха стала. Вона так задихалась, що насилу могла одвести дух. В ту ж хвилину, згинаючись під тягарем великого мішка на плечах, пройшов повз неї Макар Глиняний. Він побачив стару Панчиху і спинившись крикнув:

— Чого, тітко, стали і дивитесь? Може думаете, що до хати само прийде те, що у вас забрали?... Ідіть беріть своє, локи не пізно!

І пішов.

Відомий літературний критик, д-р Остап Грицай, це оповідання схарактеризував так: » Ам-ба « - річ небуденна, особливо своєю життєвою та ідейною серйозністю. Я просто здивувався, що ще пишуться у нас такі серйозні, кров'ю безталанного народу вщерть переповнені речі. «

Панчиха ще мить постояла, а потім пішла в самий двір.

Люди гнали худобу. Вимучені на голодних кормах — коні, корови, вівці — брели в різні сторони, шукаючи на землі поживи. Двері великого панського хліва були вивалені і лежали, як широка плахта на току.

В повітрі висів гомін.

Оглядаючись на всі боки, Панчиха не знала, куди їй спочатку бігти і чого шукати. Аж раптом біля колодязя побачила свою корову з мотузком на рогах. Корова лизала тоненький льодок, що прикрив за ніч дно корита. Стара підбігла до неї, вхопила за кінець виваленого в ґрунті та болоті мотузка і потягла додому.

— Ходи, ходи, моя Тилоню... — приказувала до корови. — Чи ж тебе хто годував, поїв, доглядав? — питала, ведучи корову додому і обскубуючи на її боках сухе болото.

— На болоті лежала... Вся в реп'яхах... Я ж тебе тепер догляну, вимію, вичешу...

На очі старій навертались сльози, і їй ніяк не вірилось, що, після кількох місяців поневіряння та нужди, вона, нарешті, знову буде мати якесь господарство і знову заживе по-людському.

Аж ось і двір. Тилоня сама потягла господиню до воріт, сама підійшла до порога хати і, углядівши солом'яну загату, кинулася до неї і почала жадібно запихатися торішньою вівсянкою. Так її коло тієї вівсянки Панчиха і лишила, замотавши на рогах мотузка. А сама пішла до комори, знайшла геть висохлу та покороблену дійницю, вимила її і, позгортавши яке було лущиння від картоплі, пішла доїти.

Корова стояла неспокоїно. Вона весь час тупцялась, крутилась, наче їй боліло те, що господиня натискувала долонями то ту, то ту дійку.

— Отак і запуститися могла б, — промовила Панчиха, встаючи з-під корови і христячи її. — Видно і доїли її там так, як годували.

До полудня було вдома все Панчихине господарство: і овечки, і кури, і збіжжя.

II.

Другого дня зранку Федоровецькою дорогою до Варварівки ішло військо, кіннота. Вже один

його кінець був у селі, а другого з-за горбка і не видно було.

— Що буде? — питали варварівці один одного.

— А я знаю! — казав Лєшко Бартків, скручуючи з самосаду цигарку. — Буде те, що було в дев'яност вісімнадцятому році, як розібрали були панську економію. Тоді приїхав карательний одряд і на оцьому вигоні силали по двадцять п'ять шомполів тим, хто був на бомажку записаний. Отак і тепер. Розізнали актив?... Розібрали колгосп?... Ну, то чекаймо закуски.

А хтось сказав:

— Так то ж панське було! А це наше...

— Нічого! Тепер: усе твоє — моє, все моє — твоє... Ти що — не знаєш, яка тепер власть?

Лєшкові слова почали справджуватись. Того ж дня в кожному коловороті стояла військова варта з кулеметами, а по полях навколо села роз'їжджали кінні патрулі і стежили, щоб ніхто не втік. Булицями від хати до хати ходили активісти з червоноармійцями і зганяли всіх до бувшого попівського двора, тепер кацелярії сільради.

— Отепер варварівці визнають, де раки зимують!

— Навіщо їм раки? Вони і смердючою рибою на Соловках будуть ситі!

Коло сільради під ганком, на прогалині, стояв стіл. На листку, прип'ятому цеглиною, щоб не знесло вітром, записував секретар сільради всіх варварівців, що мовчки підходили і проказували свої прізвища.

Чекали.

III.

До Панчихи прибігла Палажка Барєбиха, син якої був в активістах, і, оглядаючись, щоб хто не почув, не побачив, зашепотіла:

— Моя голубко, як можете, то зараз же тікайте з села. Кажуть, що ви перша почали колгоспа розбирати. Вас першою в списки записано. І по вас зараз має прийти варта. Тікайте!

І так само оглядаючись зникла.

Панчисі і цим разом, так само як на звістку, ще розбирають колгоспа, забило дух.

«То через те й гасають по селу кіннотчики та понуро йдуть чоловіки й жінки до сільради? Що робити?»...

І Панчиха, знаючи, яка доля спіткала її чоловіка, ще торік висланого до Сибіру за наче б то несплату податків, вирішила кинути все і йти у Федорівку до дочки, а там може на Гальчин до братів і сестер, звідки вона вийшла заміж у Варварівку.

Залишивши хату з усім добром, Панчиха одягнула сачка, взяла під пахву хустку і вийшла, зачинивши двері на клямку.

— Отак все кинути? — завагалась на хвилину.

Під хлівом ремигала Тилоня, в хліві мекали вівці, коло порога сокотили кури.

— Отак все кинути? — ще раз перепитала себе.

Але в ту ж мить перехристилась, перехристила хату й двір і подалась навпростець через городи до Федорівки.

— «Що ж, — думала вона, — може це й краще, що я нарешті розпрощаюсь з тим хазяйством. Втіхи від того господарювання на якусь годину, а горе й сльози день-у-день відколи ота власть».

І йшла. З двору на город, з городу на поле і так навпростець на Федорівку, до дочки Устини.

Як тільки минула верби за городами і дійшла до рову, що ділив колись панську землю від мужицької, зразу десь узявся вітер. Він дув просто в лице і, дармащо з правого боку сонце начеб пригрівало, крупинами дощового снігу немилосердно п'як і здирав з голови хустку.

Спочатку Панчиха її поправляла, але потім лишила, і сиве волосся, що вибілося з обох боків, тріпалося в повітрі. Йти було важко. Панчиха все думала: «Що там тепер в господарстві буде? Заведуть Тилоню назад до колгоспу... В хаті все заберуть, заб'ють вікна дошками і так вона стоятиме до весни. А навесні або когось поселять в ній жити, або розберуть на дилі для колгоспної короварні... А як старість доконати? Взятя дівчора — не дуже то наживешся. А про братів і сестер, то й гадку треба забути. Тридцять шість літ, як звідти! І посаг взяла... Ні, мабуть прийшло до скапаної години».

Та все ж йшла. Одтала рілля налипла до чобіт, і вони стали важкі, як колоди. Раз-у-раз Панчиха ставала і об торішню траву на межах ті чоботи витирала. Але болото знову липло. Так і лишила. Не йшла, а повзла.

Синіли Федоровецькі хати за деревами, понуро стояв вітряк з одним штибром і валом, бо дошки вж давно обнесли люди на паливо. А поля... Одно виоране, друге ні. Там засіяне, а там обліг. Куди там було сіяти чи орати! Цілу осінь здавали продподаток. Ночами молотили, віяли і везли на пункт. На її чоловіка, Панька, три рази накладали податок. А як за третім разом не здав — приїхали з району і забрали. Ходила перед Різдом — ще був у тюрмі при міліції. Передала йому хліба, пару білизни, тютюну. А як пішла на Водохреща — вже його не було. Ніхто їй не сказав, де дівся чоловік. Тільки, як віддавала в арештантській людам хліб і тютюн, то один з них шепнув: «Вашого чоловіка забрали на етап». Оце і все.

Підійшла до ґрунтів, де мала кінчатись ози-

мина. Озираючись, чи далеко лишилась Варварівка, і отетеріла. Просто на неї з правого боку їхав верхівець. Він їхав, і Панчиси враз стрельнула думка, що то він посланий з села за нею, щоб її завернути.

Порвала усі думки, що снувалися досі.

— Рятуватися!

І Панчиха почала роздивлятися довкола себе, де б їй отут сховатися. Ось глибока борозна. Тут була розора. І вона пластом впала в неї. Чорний сак і чорна рілля злилися в одне. Притаївши дихання, Панчиха лежала так з півгодини, думаючи: «От і смерть прийшла». По якомусь часі підвела голову, але знову припала до землі, бо пролунав постріл один, другий і їй здалося, що куля пролетіла над самою її головою.

Вже як зовсім сховалося сонце за хмару і сніговієм її геть замело, спробувала Панчиха встати. Але тільки підвелась, так і зойкнула. Задубіле тіло не слухалося, а руки так заклакляли, що вона не могла ними навіть повернути.

Як лежала ниць, Панчиха спочатку перевернулася навзніч. Потім поволі підвелась і сіла. Аж тоді почала терти руку в руку і поволі спинатися на ноги. Потім встала, глянула на всі боки. Того верхівця і сліду не було. Лише вітер, що, здавалося, був ущух, як лежала, тепер знову немилосердно дув. І крок за кроком ледь-ледь почувалася вона далі.

Але тепер їти стало ще важче. Сили десь зовсім зникли. А думки, що раніш снувалися рівно, тепер перескакували з одної речі на другу. Мало того; врядогоди встрявала якась нісенітниця і, як болото на чоботях, гнітила, зносилювала і ніяк не відставала.

От і зараз: чомусь їй в голову влізло німе дитинча сусідки Горохвеїхи. Звали його Маринкою, цілу зиму ходило воно босе по хатах і, прочиняючи двері, вимовляло одне слово, навіть не слово, а якихось дивних два склади: «ам-ба». І простягало руку, щоб хтось щонебудь дав. Маринчине «ам-ба» чомусь тепер гніздилося в Панчихиній голові і не давало спокою.

— Ам-ба!

Стала крок: ам-ба. Другий крок: ам-ба. Зітхнула: ам-ба. Кашлянула: ам-ба. Вітер війнув: ам-ба. Скрізь на всьому кругом: ам-ба, ам-ба, ам-ба...

А потім пригадала, що як була малою, то не раз чула це дивне слово з батькових уст. Завжди він казав його, як було кепсько.

— Ам-ба, — казав він. Порветься упряж у возі — ам-ба! Лусне колесо — ам-ба. Затягнеться кінь і впаде — ам-ба! Помре хтось — ам-ба! А вже як настала ота власть і життя почалося злиденне, то на селі казали:

— Оце якби жив старий Клим, то сказав би:

ам-ба всім прийшла!

А як підросла Горохвеїшина Маринка і всі казати лише «ам-ба». Буде на селі якесь лихо». побачили, що воно німе, а вмів вимовляти лише «ам-ба», казали: «Оце лихий знак, що воно вмів казати лише «ам-ба». Буде на селі кесь лихо».

І ось тепер оте «ам-ба» не дає спокою Панчихі. І в ухах дзвенить, і з вітром регочеться, і на серце давить каменем...

А сльота падає і падає. Змочена одежа обважніла, мокрі руки і лице болять від хомоту. А в думках: ам-ба!

— Воно таки доконає мене — ам-ба... Десь отак доведеться сісти і заклакнати — ам-ба. Доведеться так лежати до весни — ам-ба. Поки в поле вийдуть робити — ам-ба. Дочка буде думати, що арештували — ам-ба. А в селі будуть думати, що в дочки живу — ам-ба. А то ще собаки розтягнуть на шматки — ам-ба. І не поховають навіть по церковному звичаю — ам-ба...

Далі в голові помутилося і думка про те, що буде після смерті, зникла. Стояло велике, кругле, мохнате — «Ам-ба» і, як важкий маховик, крутилося перед очима. Його спочатку Панчиха чула. Воно промовляло голосом Горохвеїшиної Маринки, а тепер стало і видиме. Оце болото сіре, нудне, липке, що тягнулося по шляху, де йшла Панчиха, прибрало форм тієї «ам-би». Навіть вагу мало, колір, смак...

Воно вже так вимучило її, що Панчиха і не зчулася, як, сходячи вниз, опинилася перед ставком, що його варварівці і федорівчани звали Дубецьким. Відхиляючи вбік свого мучителя «ам-бу», Панчиха подумала: «Це вже і Федорівка недалеко»...

І перед самою водою стала. А як перейти? Простягся він, той ставок, в один і другий бік до шляхів. Був границею між Варварівкою і Федорівкою. В середині літа діти переходили його, підсукавши штани, а тепер?

— Ам-ба, ам-ба, ам-ба... — заскакувало слово-мучитель і не давало зібратися думкам і знайти вихід.

— «А може й перебреду», — подумала Панчиха. І стала на лід з краю. Але лід був крихкий, ломився, а наверх спливала сіра каламутна вода.

— «Що робити?» — думала Панчиха. Стала ще крок — і ноги загрузли в болото.

— «Треба йти, — вирішила вона, — бо до шляху верстов зо три, а може і там лихі люди вештаються».

І пішла.

Кілька перших кроків легко проламувався лід, чоботи грузли по халяви і що далі, то все глибше. Щоб дотримувати рівноваги, Панчиха хапалася руками за очерет. Але він, погнилий і сухий, ломився і ніяк підпорою служити не хо-

тів. Після одного незрівноваженого кроку, коли одна нога вгрузла так глибоко, що чобіт сховався з халявою, а друга була зверху, Панчиха втратила рівновагу і впала боком на лід. Тонкий і крихкий, він зразу проломився і права рука геть до плеча сховалася під водою.

— Ам-ба! — крикнуло в голові. — Кінець! Отут мені буде кінець!... — затріпалася в голові тривожна думка. Але в ту ж мить і друга нога так само застрягла під льодом і Панчиха мимо власної волі вже стояла в воді по пояса. Кругом булькотіла вода, випихаючи пухирі з дна. Але відчула, що далі дно було тверде, і Панчиха спробувала йти. Випустила хустку, що тримала під пахвою, підняла спідницю і сачка і, розбиваючи ногами й животом лід, побрела.

О, як їй боліло тепер серце! Десь і оте настирливе «ам-ба» зникло. Розпеченим залізом пекла вода з льодом і по щокках текли сльози...

Чи хотіла плакати Панчиха? Чи було їй чогось жаль? Ні. Вона вся задерев'яніла, заклякла, як заклякли на руках пальці, що занурювались в воду, то виринали з неї. Заклякла... А сльози?... Ну, які дурні сті сльози! Отак ще дівчам колись лилися, як гнала додому гусят з поля та загубила двох... Алеж то яких п'ятдесят літ тому!

Каламутна стежка з потовченого очерету, розламаного льоду та болотяної жужелі, що поспливала наверх, перерізувала Дубецький ставок. Це був Панчихин шлях...

Вже недалеко того берега билася з усіх сил, щоб вибresti на суше і, здавалося, ніяк не добре. Алеж ще крок, ще... і обома руками вклякла на руду траву промерзлого, завіяного снігом потойбічного берега.

Ледь підіймаючи, витягла одну ногу, а потім другу. На льодову траву тут же таки сіла, бо підвестися не було сил. Дихала. Наче там у глибині десь розкладали вогонь, а тепер його треба було роздмухати. Однією рукою сперлася на землю, а другою витирала лице, мокро від сліз і бруду. Алеж віддихалась. Підвелась і стала. Повні-повнісінькі чоботи води. З сачка і спідниці текло. А від холоду й морозу шкарубла одяга.

— «Вилити воду з чобіт», — майнула думка. Знову схилилась. — «Ні, треба сісти». Сіла. Довго сіпала, поки зняла одного чобота. А як зняла, охляп впала онуча і посипалась льодова жужіль з халяви. З другого так само витрусила воду і взулась на босоніж. А тепер вставати... Вже сачок і спідниця затверділи, як кора. Пальців на руках не чути. Болять щоки і пашисть-пашить усе тіло.

Рушила. Усе на гору та на гору! І за якусь годину стало страшенно гаряче, не зважаючи на те, що вітер так само дув, а сніговий не переста-

вав бити в лице. Вийшла на горбок.

— «О, вже й хати федорівецькі видно... На дорогу не піду... Доплентаюсь і ріллею до Устиного городу».

Ішла. Враз стрепенулась; просто назустріч ішов якийсь чоловік з федорівки. І так само не дорогою, а навпростець.

— «А це що? — вдарилася тривога. — Невже, щоб назад вернути у Варварівку? Ам-ба! — виринуло слово-мучитель. — Тепер ам-ба! І після стількох мук?» — І Панчиха круто повернула вбік і пішла навскісь від того чоловіка. Але й він повернув у той бік. Побачила, що не втече — пішла просто. А серце: бам-бам-бам... Це те «Ам-ба», що крутилося в голові, мучило її мозок, як не було великої тривоги, тепер, як вивірка знову кудись сховалось, а його хвостик розтопився в сердечному хвилюванні — і чулося тільки: бам-бам-бам...

— Добридень, тітко! — ще оддалік гукнув чоловік, що йшов назустріч. — А куди Бог несе?

І ще ближче підійшов до Панчихи, в саморобних валянках, в куцій кожушині і в шапці-вушанці.

— Ви з Варварівки? — питав далі.

Нікуди було Панчисі звертати і вона мовчки захитала головою; так, з Варварівки. А там десь глибоко: бам-бам-бам...

— А що у вас колгоспа розгромили? — запитав ще, але, як зовсім зблизився і глянув на Панчихин вид, то міряючи косим поглядом проминув її і пішов геть.

— «Злякався мене... — подумале Панчиха, — Не злий чоловік... Може так само тікає, як і я...»

І вже ступила на федорівецькі городи.

Пішов рядок верб. І знову стало затишно, як було тоді, коли виходила з свого двору.

Коли підійшла до доччиної хати, Петро, зять, саме йшов з відрами по воду. Глянув на матір і, не пізнавши, пішов далі.

— Петре! Петре! — гукнула Панчиха. І тоді він знову повернувся і впізнав. Поставив відра, підійшов, глянув і злякався.

— А то що з вами, мамо?! А то ж де ви так?!...

Але Панчиха нічого йому не сказала. Ввів він матір в хату, посадив на лаву.

— Де Устина? — запитала Панчиха про дочку.

— А пішла по вас у Варварівку. Кажуть, що всіх, хто має висланих родичів, забирають на Сибір... Пішла по вас. А ви ж як, розминулись?...

— Я?... А я так... навпростець... — махнула рукою поперед себе. — Поможи мені, Петре, роззутися, бо щось дуже в ноги гаряче...

Нахилився Петро, узяв за передок чобота, по-

тягнув. А з чобота так і бризнула струмком кров.

— А то що таке? — зойкнув Петро.

Глянула Панчиха на калюжу крові і, зціпивши зуби:

— То я... мабуть... порізалась льодом, як ішла... через ставок... На, стягай другого... Дуже мені гаряче... Поможі скинути сачка... Ох...

— То може я покличу бабу Слену, щоб затамувала кров? — спитав Петро.

— Ні... Не треба... Воно пройде. Дай мені води трохи... Прилягти б...

— Зараз...

Побіг, приніс води. Пила з його рук. Довго і жадібно.

— Може підете на піч? — питає, роздягаючи матір.

— А там дуже гаряче?

— Ні, вчора топилося... Нема чим щодня...

— Ну, то добре.

І, спираючись на плече і руки зятеві, вилізла на піч, скинула мокру одежу і лягла.

IV.

Вже пізно ввечері прийшла Устина з Варварівки і дуже зраділа, коли довідалась, що мати на кчі. Вона вилізла на запік і подивилась, чи мати спить. Але мати не спала. Нахилену дочку не впізнала, — їй здавалося, що то Горохвейшине німе дитя до неї лізе.

— Ам-ба! Іди геть! — застогнала, піднімаю-

чи, як не своєю, то одну, то другу руку. — Іди геть! Нема мені чого тобі дати!... Сама ам-ба...

І покотилися видовища: зникло Ам-ба. З'явилася Тилоня, хата, піч, горня з молоком... Так багато в неї сьогодні роботи! Ось вона кладе та кладе солом'яні віхті в піч. Наклала їх так багато, аж повна піч вогню. Полум'я сагає в комин, але не вмищується там і вилітає наверх. Б'є їй в обличчя і страшенно пече.

— Забери! Забери вогонь! — ледь підводячи голос, проказує Панчиха дочці.

А та з сльозами на очах ріже кружала картоплі і затикає їх за хустину, якою перев'язана материна голова.

— Мамо, що з вами? Що вам болить, мамо?...

Але Панчиха нічого на те не відповідає. Ті кружала картоплі скоро стають сухі і випадають з-під хустки.

— Мамо, я зараз покличу хвершала... Що вам болить?... — знову з розпачем дочка.

Але мати її не чує.

Лише коли-не-коли розкриє рот і прокаже, як у спразі: «Ааа... ммм... бааа»...

Третього дня вранці після тяжких марень Панчиха померла. А того ж дня пополудні федорівецька сільрада одержала наказ заарештувати стару Панчиху, що, як стало відомо, преховується в дочки, та з вартою відправити до району.

Але наказ спізнився.

М. ОРЕСТ

З КНИГИ » ГІСТЬ І ГОСПОДА «

Жіночний полудень

Н. Г.

Розлився він — як солодко це знати! —

Буття тужбу нігою подолати.

І оболоти, словнені відроди,

Над містом стали: білі гіп'яди.

А ті, далекі, що на видноколі,

Барв несказанність мають глядіолі.

І липи, в янголам приступній мові,
Жіночно шепчуть пахощі медові. —

Душ подиве! Ти красно поєднала
Лип, оболок і глядіоль начала.

Тобі — мій вірш! Липневою добою

Щорік він воскресатиме хвалою.

Aestate A. D. MCMXLVIII

Доці понурі обступили дні

І тижні. Літа чар умер. Закляклі,

Чорніють тоскно вімперги й пінаклі

Готичних храмів, у височині

Благаючи про лепту теплині

З країн, де спінуть соняшні міраклі.

Молитва марна! Холодом набряклі,

Хмар не схитнуться савани мутні.

Отчизни душе! Струдженим ізгоям

Ти благостинню спогаду живи;

Він є багатством їх і супокоем.

... Нігою манять неба корогви,

І, Хорса діти, щастя охоронці,

Ліси ласкаві золотяться в сонці.

VII. 1948.

Втеча

оповідання

Двома чорними очима дивилась на мене смерть. Я не сказав: «парою очей», лише «двома очима». Ці очі не належали одній людині і одночасно вони їй належали. Вони не були розташовані поруч, одне біля одного. Перше, нерухоме, знаходилося трохи далі від мене і вище, друге — нижче і ввесь час коливалося, то наближаючись, то віддаляючись. Верхнє було оком людини з брудною стрічкою навскіс через обличчя, стрічкою, під якою ховалося, якщо воно було, друге око; нижнє — отвором на кінці автоматичного пістолета. А поза тим між ними не помічалось великої різниці: обидва були круглі, чорні, і в обох була смерть.

— «Ти, гад, чіво тут шляієси? Пачіму ні на фронтє?» — зашипів до мене власник пістолета.

Я стояв проти нього з піднятими догори руками і не знав, що казати. Мені дуже хотілося вдарити його ногою в підчерев'я, а тоді було б видно, що треба робити. Але за ним стояло ще троє озброєних спільників. Найгірше, що я знав, з ким маю справу. Ці люди виглядали такими, що мають владу, але, як мені здалося, вони не належали до нової адміністрації, ні до поліції, бо хіба б ті питали мене, чому я не на фронті? Вони без стуку і не привітавшись увійшли до хати, де господарі прийняли мене переночувати. Звеліли дати їм повечеряти, потім звернули увагу на мене, — і в ту ж хвилину, як вони довідалися, що я не син господарів, а випадковий подорожній, я побачив перед собою танцюючий у п'яних руках пістолет.

— «На каком фронтє?» — запитав я трохи дурнувато — з метою виграти час і зрозуміти, що саме маю брехати.

— «.....!» Фронтє ні знаіш? — знову зашипів перев'язаний.

— «Астафь іво. Відіш, парінь сдрєфіл, січас в штани.....» — сказав один із тих, що стояли позаду.

Інші зарєготали.

Я зрозумів це як добру ознаку і опустил руки. Перев'язаний знов замахав пістолетом, але високий з неголеною бородою став поруч нього і запитав досить спокійно:

— «Дакументи у тібе іость?»

Я витяг йому свій паспорт, де свідчилося,

» Каменем лягають на нашу душу неказані слова і недоконані вчинки « - така провідна ідея цього психологічного оповідання. Чи це прикмета тільки героя цього твору? Чи характеристична це ознака збірної української душі? Віддаємо це на розсуд самого читача.

що я — Олександр — енко, росіянин, 1915 року народження, — паспорт, який мав рятувати життя іншій людині, а тепер хто зна, чи врятує мене. Паспорт викликав зацікавлення. Ні один з типів не розумів добре по-німецьки, і я мусів їм усе пере-

кладати. Раптом рудому, маленькому, що стояв ззаду, спало щось на думку.

— Рібята! Шпійон!» — сказав він, показуючи на мене. — Звідки у звичайної людини може взятися німецький паспорт. Не інакше, як шпійон. І по-німецьки знає.

— «А ти придивися ліпше, — відповів я йому. — Цей паспорт такий мій, як і твій, — і показав на виправлені місця. — Бачиш, підроблено?»

Після короткого допиту: хто я, звідки, куди йду, чи був в армії і т. д. — високий скомандував:

— «Підеш з нами!»

Я не чув тоді нічого про советських партизанів. Судячи з вигляду цих озброєних, наполовину по-військовому одягнених людей, я взяв їх за уламок розбитої німцями військової частини, яка пробивається до своїх, на схід. Я відповів мовчаням, що було прийняте за знак згоди.

Так потрапив я до «соединенія, котрим командує товарищ Фьодоров». Загін мав стати дивізією, але покищо складався з кількох командирів і комісарів, начштабу, радиста, лікаря і тридцятьох подібних до мене випадкових подорожніх. Вісім днів проблукав я з цим загonom. Я бачив, як здирали шкуру з живого німця, за якого було потім розстріляно сто ні в чому не винних мешканців найближчого села. Бачив, як знайшли замерзлого чи може вбитого, а потім зледенілого німецького солдата. Йому відрубали ноги і пальці рук і внесли до хати, щоб розморозити і стягти з ніг чоботи, а з пальців — золоті сбручки. Я бачив, як розстрілювали трьох таких, як я, хлопців, що що верталися з полону чи просто з «окруженія» додому. Двох розстріляли за те, що вони відмовлялися вступати до загону, мовляв, ми вже своє одвоювали, нам аби скоріше додому. Одного розстріляли такого, що погодився і був зарахований до котрогось із «отрядов», а потім спробував тікати.

На моє щастя, мені не доручали розстрілю-

вати: начальник штабу призначив мене на перекладчика, писаря (без канцелярії і без палєрів) і завідувача культурно-масової праці. Найкраще було те, що мене звільнили від т. зв. нарядів. Передо мною цілком несподівано відкрився найлегший і найпростіший шлях до орденів, слави і, головне, для легалізації своєї підозрілої з соціального погляду постаті. Я міг би...

І саме тоді, як я дивився на труп розстріляного за втечу, я сказав собі, що найближчої ночі мушу тікати — я.

Але тікати так, щоб моя втеча була помістою і за тих трьох, що їх розстріляно при мені, і за тих, невідомо скількох, що їх постріляли раніш, і за тих, що їх у майбутньому розстрілюватимуть.

Мені ніколи не траплялося убивати людину. Це не значить, що я проти вбивства взагалі, що я вважаю, ніби вбивати не можна ні при яких обставинах. Ні, зовсім ні. В моєму житті було кілька випадків, коли варт було вбити, коли слід було вбити, коли неодмінно треба було вбити; були випадки, коли я, рятуючи чужу честь або власне життя, підіймав озброєну руку, але ніколи я не позбавляв життя. Навіть тоді, навіть тоді, як ми з товаришем залишили одного розпусника лежати на дорозі з проламаним черепом, — по деякім часі ми довідалися, що «потерпілий» уже виписався з лікарні. Іншим разом, коли я підскочив до переслідувача, який вистріляв по мені всі свої набойі, куля його супутника, що цілив, безумовно, в мене, поклатала його мені під ноги.

Але тепер я був певний, що таки вб'ю.

2.

Він спав подвійно — міцним сном; стомлено і підпитої людини. Ми спали, не роздягаючись, тільки скинувши взуття і розстебнувши на собі, які тільки можна, гудзики. Насамперед я застебнув, як годилося, ці гудзики, підтягнув пояс, знайшов серед чужих теплих речей, якими був укритий, холодну ватянку. Залишилося взуття. Я навіть не особливо дбав про тишу: якщо він прокинеться — тим краще. Все одно автомат ближче до мене, ніж до нього.

Біля груби стояли його нові чоботи і мої старі черевики важчі від його чобіт і більші на два нумери, ніж мені було потрібно. Я взув його чоботи.

Тут же, коло груби, між двома полінами дров лежала й сокира. Це я навмисне заходився вчора ввечері колоти дрова і, замість віддати сокиру господарям, поклав її між дровами.

Я озирнувся на всякий випадок — чи не стежить хтось за мною — і взяв сокиру. Вона була тупа і в двох місцях вищерблена. Може ліпше вдарити обухом?

Не навшпиньки, але ступаючи всією ногою, я підійшов до ліжка (він спав на ліжку, йому як майбутньому командирові не випадало спати на підлозі). Я не спішив — до швидких дій змушує, звичайно, страх, а чого я мав боятись; господарі сплять у другій кімнаті. Рижий Сенька стоїть на варті і повернеться приблизно за півтори години. А цей — його справа скінчена.

Я зупинився над ним. Скісний промінь місяця падав на ріг його подушки і відбивався від неї, як відбивається тонкий струмінь води від твердої поверхні — розсипаючися на міріяди світляних бризок. А побіч цього світляного фонтану, ледь освітлена найдальшими його бризками, темніла розкуйовджена важка голова. Вона втрузла, ніби вп'ялася в подушку. Шерстка, як дріт, щетина неголених щік, колола ніжне полотно. Підголована колись брова обросла зверху і знизу широкими смугами темної шерsti.

Як би його поцілити так, щоб кров не бризнула мені на обличчя чи принаймні на одєжу?

Я став зручніше, щоб розгорнутися до удару, стиснув обома руками держак і несподівано спостеріг, що моя права рука хоче покласти хресне знамено. Що за дивацтво? Я не хрестився, мабуть, років із десять, а чому саме тепер захотілося мені перехреститися?

Тепер чи після? Краще після...

Я відвів сокиру для більшого розмаху і в цю хвилину відчув, що зарубати сонного — це зовсім не те, що вбити того, що нападає на вас чи бодай від вас обороняється. Здивовано відчув, що хочу ухилитися від удару — ніби цей удар не я маю завдати, а хтось у мене мусить влучити. Так, коли хтось іде по льоду і несподівано на ваших очах провалюється в ополонку, а ви хапаете руками повітря, щоб затриматись і не впасти, ви відчуваєте гострий холод, неначе ваші ноги опинилися в крижаній воді. Або коли за три ступні від вас авто з божевільною швидкістю підімне подорожнього, ви скрикнете і заплююєте очі, не усвідомлюючи собі того, ваше власне, чи інше життя уривається цієї миті.

... Я зробив крок назад і впіймав себе на тому, що пригадую постать Раскольнікова з баченої колись акварелі. Раскольнікова в хвилину вбивства, з закривавленою сокирою. Але для чого це мені тепер? Що спільного межі мною і Раскольніковим? Хіба те, що обидва ми користуємося тією самою зброєю? А поза тим...

Раскольніков вагався, мучився, пробував, а я, обмірковуючи свій плян, не зазнав жодних сумнівів і задумане виконаю легко, з тією самою легкістю, з якою рубав цей чорнявий начштабу ноги й пальці замерзлого німця. Я вдруге підніс сокиру для удару і вдруге відчув, ніби хтось не дозволяє мені зробити те, що я хочу. Я давно вже, від дитячих років помітив у собі якусь сторонню силу, що з'являлася лише в найвідпо-

відальніші, гостро-напружені хвилини мого життя; іноді вона штовхала мене на ті чи інші вчинки, іноді стримувала, але завжди я був паном і над собою і над нею, завжди був сильніший за неї. Я переможу цю силу і тепер, тільки... тільки все таки, як було б добре, коли б він прокинувся! Коли б він бодай побачив свою смерть, бодай зрозумів, чому й завіщо гине. Хіба збудити?

А може тоді в мене лишиться ще менше рішучості для виконання задуму? Бо я побачу перед собою очі людини, з якою, будь-що будь, їв разом хліб і пив горілку; людини, що ставилася до мене ліпше, як інші, хоч і не була ліпшою за тих інших.

Я став зручніше, щоб ударити з усією силою, і відсунув стілець, що стояв біля ліжка. Зробив я це обережно і здивувався: для чого ця обережність? Адже мені має бути однаково — почують мене чи не почують. І знову я стиснув чимдуж держак сокири. Невиструганий, кострубатий, він натер мені мозолі, коли я рубав дрова. Може, загорнути руки хусткою, щоб не вразити вчорашніх мозолів. Але годі роздумувати, я й так стою над ним уже декілька хвилин і не наважуюся вдарити. От, якби непередбачено повернувся до хати Сенька, тоді я мусив би боротися з двома; це додало б мені рішучості. До того ж Сенька — падлюка з падлюк, і з нього легше було б почати.

Я поклав сокиру на місце і підійшов до порога. Коли я взявся за клямку дверей, ззаду заскрипіли пружини ліжка, щось заворушилося, замурмотало... «Він прокинувся! — усвідомив я собі, і були в цій свідомості і страх, і жаль, і радість. Я підскачив — як був, беззбройний — до ліжка... Ні, він тільки повернув голову, випростав руку і спить так само міцно, як і перед тим. І раптом мене охопила палаюча лють на себе, на своє безсилля і на нього,

ніби зачарованого в своїй недоторкальності ворога.

Рішуче і спокійно я підійшов до груби і взяв ту саму сокиру. Ще два ступні, і я вже біля ліжка. Місячний промінь уже зник (мабуть, я таки довгенько простояв, роздумуючи, якщо він устиг зникнути). І знову, як і перше, невидима рука спинила мою піднесену з сокирою руку. Звідки бралася вона, та незнана сила? Це трохи нагадувало мені ту хвилину, коли я перший раз пірнав у річку з високого берега. Берег був глиняний, підмитий, і в ньому не можна було помітити нічого надзвичайного. Але коли я підійшов до кручі, щоби стрибнути вниз, як це робили мої товариші, виявилось, що там, над кручею діє якась невідома сила і не пускає мене, не дозволяє зробити останнього, рішучого кроку. Тоді я досить легко переміг ту силу, — можливо, тому, що боявся бути смішним для товаришів. Тепер ця — чи подібна — сила, про існування якої я ще п'ятнадцять хвилин тому зовсім не догадувався, здавалася мені твердою, міцною, непохитною.

Ні, я таки дійсно не можу забити сонної людини. Я не виконав і не виконаю свого пляну.

Я вийшов на ганок. Клямка сінешних дверей опекла мою руку морозним залізом. Місяць торкався верхів далекого лісу, його світло зробилося вже млявим, безсилим і з кожною хвилиною ставало слабшим.

Я пішов навпростець, через городи, якоюсь собачою стежкою — туди, де заходив місяць. Іти було важко, — можливо, тому, що я час від часу провалювався в сніг, можливо, тому, що я відчував себе зламанним, знищеним, не гідним того уявлення, яке склав про себе на підставі свого минулого. Мене зрадила моя воля, а це гірше від зради коханої. І я знав, що то не фізична втома, а зовсім інший тягар тиснув мене вниз, додолу: камінням лягають на нашу душу неказані слова і недоконані вчинки.

В. Чапленко

Мініатюри

1. СПОЧИНОК

Він сидів роздягнений на ліжку. Лагодився після денних турбот відпочити.

Ліжко те було чуже, в чужім домі, на чужині. Через війну він утратив усе: батьківщину,

притулок, родину.

Але війна нарешті скінчилась. На весь світ проголошено звільнення людини від страху. Отже він міг тепер заспокоїтись.

І він був спокійний. Цілком. Навіть міг спокійно книжку почитати, заглибитись у світ науки, творчості, крилатих мрій, тим більше, що в нього була ще й інша опора в його існуванні на широкому світі, серед двох з половиною мільярдів людей, — невеличка краплина зовсім прозорої рідини в скляночці-горошинці. Він її про всякий випадок завжди носив при собі. Тож і тепер для більшої певности намацав у себе на грудях під сорочкою тую горошинку: вона була на місці.

2. КЛОПІТ З КІСТЯКОМ

Ляндвірт дозволив роздати з місцевих різниць кістки місцевому населенню.

— Хай беруть, сказав — поки ще ніяк кісток до райху вивозити...

Дід Грицько пожаднівся і взяв трохи чи не цілий коров'ячий кістяк. Кістяк був не з найкращих, м'ясо на ньому було геть чисто пообстругуване німцями на ковбаси. Узяв те, що зміг, ліпшеньке молодші порозхапували. Товпилися ж так, що були старого й з ніг збили. Алеж і він, зголоднілий, завзявся: рачки проліз попід ногами, животом наліг на кістки, а таки не зостався з голими руками.. Якби не зробив так, то, може, й нічого не здобув би.

Як уже було по всьому, попросив одного піддати йому на плечі. Узяв, крекчучи, обіруч і поволік через вигін, порожній, споришем зарослий. Тільки ж сили були його не такі, щоб таку вагу цупити. Малий, засохлий, як хрущик, він ледве сунувся з тим своїм здобутком. І дедалі ставало йому важче. Пристоював, щоб трохи віддихати. Бо серце ж так починало тіпатись, що аж увічу чорніло.

Але кістяка з пліч не скидав, не оглядався. Бо як би він його потім знов узяє на плечі, без піддачі?

— «Гай-гай, — думав, — минулося. А колись же було»...

Раптом відчув, що кістяк просто таки прип'яв його до місця. Напнувся: ні таки не потягне. Оглянувся, схилений, попід пахву — і зумівся: кудлатий, як теля завбільшки, собайло

При цій нагоді стала йому з пам'яті думка про те, що людина сильніша за богів: може сама собі, як треба, заповідати смерть, тимчасом як боги безсмертні.

Потім того він ще раз прислухався, чи не гарчить навулиці вночішне авто (на його батьківщині казали: «чорний ворон»), і, взявши книгу в руки та присунувши до ліжка світло, з насолодою простягся на постелі.

Аж старі кості приємно залуцали.

поставив передні лапи на коров'ячий хвіст, притис його до землі — і не пускає. Недочуваючи, він не кочув, як нахаба зайшов ізгаду. А лапи ж у пса, як два дебели стовпці, уперся ними — й ані руш. В червоних очах блиск ворожий.

Діда таке собаче зухвальство здивувало.

— Чи ти ба! — промовив уголос. — Який...

І, щоб злякати нахабного напасника, звільнив одну руку, ліву, й махнув назад себе.

— Тю-у...

Пес вишкірив зуби, загарчав загрозово. Отже не тільки не злякався дідового лякання, а, видимо, й у голові собі не поклав випустити з рук захоплену здобич.

Гм, отака скрута... Дід Грицько роззирнувся безпорадно по вигоні: ніде ані лялечки.

А пес уже кинувся гризти кістяк, держачи його в лапах, як у лещатах. Трощив, ламав страшними зубами ребра, як сірники.

Не бачивши іншої ради, дід спробував смикнути кістяк до себе.

Собайло гавкнув, як громом ударив, і стрибнув раптом на діда. З переляку дід гицнув на землю, аж дух собі забив, і випустив здобич із рук.

Тоді пес знову кинувся до кістяка, насів його могутньою копицею вовни. А дід Грицько помалу відкотився далі від небезпеки, а потім звівся, крекчучи, на ноги. Ще раз оглянувся на втрачений кістяк, махнув безнадійно рукою і подибав помаленьку геть.

ХАТЕМ

Ти в міріадах можеш форм укритись —
Всенайлюбіша, впізнаю тебе;
Незримою Ти можеш потаїтись —
І всеприявну вчую я Тебе.

І в кипариса юнім, чистім рості,
Всеєкраснозросла, впізнаю Тебе,
І в пригортанні вод, в їх теплій млості
Я всепестливу впізнаю Тебе.

В піднесенні осянім водограю,
Всеєраюча, я впізнаю Тебе;
Стовид свій оболочо розгортає —
Там, о всеобразна, я зрю Тебе!

Як рясноклимно завітнуть луки,
Всебарвнозоряна, я зрю Тебе;
Плющ обвиває мури, многорукий —
Всеобіймаюча, я зрю Тебе.

Як рань заплomen'є над горсю,
Всеєрадуюча, славлю я Тебе;
Як шир небес кругліє надо мною,
Душе всеєрозгортальна, п'ю Тебе.

Від Тебе явне і глибинне знаю,
Всеємудра Ти, боготворю Тебе!
Я сто імен Аллаха називаю —
З них кожне величає і Тебе.

В. СОМЕРСЕТ МАУГГАМ

В людській неволі

1.

День випав сірий і понурий.
Хмари звисали важко, і в по-
вітрі була вогкість, що обіцяла
сніг. Служниця увійшла в кім-
нату, де спала дитина, і відсу-
нула фіранку. Вона глянула ме-
ханічно на дім з протилежної
сторони, шукатурений дім з

портиком, і підійшла до дитячого ліжка.

— Вставай, Філіпе, — сказала вона.

Вона відгорнула постіль, взяла його на руки
і понесла вниз. Хлопець був напівсонний.

— Твоя мама хоче тебе, — додала вона.

Вона відкрила двері кімнати на нижньому
поверсі і поклала дитину на ліжко, на якому ле-
жала жінка. Це була його матір. Вона простяг-
нула свої руки і дитина примостилася біля неї
поруч. Хлопець не спитав, чому він був розбу-
джений. Жінка поцілувала його в очі і тонень-
кими малими руками відчула тепло тіла через
його білу фланелеву нічну сорочку. Вона при-
тиснула його ближче до себе.

— Ти спиш, любий? — сказала вона.

Її голос був такий слабкий, що здавалося
йшов десь з далекої відстані. Хлопець не від-
повів, але радісно посміхнувся. Він був щасли-
вий в широкому теплом ліжку з такими м'яки-
ми руками коло нього. Він спробував зробити
себе ще меншим, коли притулився до своєї ма-

*Цей роман належить перу одного
з найбільших сучасних письменників
Англії. » В людській неволі « - за-
хоплює читача глибиною психологі-
чних малюнків, драматизмом пере-
живань людини і незвичайною мисте-
цькою формою. Твір в англійському
виданні вийшов з написом на обгор-
тці: » Найкращий роман нашого часу. «*

тері і поцілував її сонно. В мить
він закрив свої очі і міцно за-
снув. Лікар підійшов і зупинив-
ся біля ліжка

— О, не беріть його ще від
мене, — простогнала вона.

Лікар, не відповідаючи, гля-
нув на неї в замішанню. Знаю-
чи, що їй не дадуть тримати ди-
тину довше б'ля себе, вона по-

цілувала його знову і тоді провела своєю рукою
вниз по його тілу, аж поки не прийшла до його
ніг; вона затримала праву ногу в своїй руці і
відчула п'ять маленьких пальців, а тоді поволи
провела по лівій. Тоді заридала.

— В чім річ? — спитав лікар. — Ви втомлені.

Вона захитала головою, не будши в стані го-
ворити, і сльози покотилися по її щоках. Лікар
нахилився.

— Дозвольте мені його взяти.

Вона була заслаба, щоб противитись його ба-
жанню, і віддала дитину. Лікар передав його
нянці.

— Буде ліпше, як ви покладете його назад
в своє ліжко.

— Гаразд, пане.

Маленький хлопець, ще сонний, був віднесе-
ний. Його мати ридала тепер гіркими сльозами.

— Що станеться з ним, бідним дитям?

Нянька пробувала заспокоїти її; і скоро від
утоми ридання припинились.

Лікар підійшов до стола з протилежної сторони кімнати, на якому під рушником лежало тіло тільки що народженої дитини. Він підняв рушника і глянув. Лікар був захований від ліжка ширмою, але жінка відчувала, що він робив.

— Це була дівчинка чи хлопчик? — шепнула вона до няньки.

— Другий хлопчик.

Жінка не відповіла. За мить няня прийшла назад. Вона підійшла до ліжка.

— Пан Філіп ще не прокидався.

Настала павза. Тоді лікар попробував пульса своєї пацієнтки ще раз.

— Я думаю, що я не потрібен тут як раз тепер, — сказав він. — Я зайду знову після сніданку.

— Я покажу вам вихід, пане, — сказала няня.

Вони пішли вниз мовчки. В передпокої лікар зупинився.

— Чи ви послали за швагром місіс Кері?

— Так, пане.

— Чи ви не знаєте, коли він тут буде?

— Ні, пане, я очікую телеграми.

— Що з малим хлопцем? Я гадаю ліпше було б забрати його звідси?

— Місс Воткін сказала, що забере його, пане.

— Хто вона така?

— Вона його хрещена мати, пане. Чи ви думаєте, що місіс Кері утішиться цим, пане?

Лікар похитнув головою.

2.

Це було тижнем пізніше. Філіп сидів на долівці в гостинній кімнаті в домі місс Воткін на Онслоу Гарденс. Він був тільки дитиною і бавився. Кімната була заповнена масивним меблем і на кожному дивані було по три великих подушки. Подушки були також на кожному кріслі. Все це він брав і з допомогою крісел, що легко і зручно пересувалися, робив досконалу печеру, в якій він міг сховатися від червоношкірих індіців, які були заховані за завісами. Він прикладав своє вухо до підлоги і прислухався до отар буйволів, що гнались через прерії. Тепер, почувши, що двері відчинились, він затримав своє дихання, наче б не бажаючи бути викритим; але сильна рука посунула крісло і подушки попадали.

— Ти неслухняний хлопче, місс Воткін буде переступати через тебе?

— Гулоа, Емма! — сказав він.

Няня нагнулася і поцілувала його, а тоді почала витрушувати подушки і класти їх на свої місця.

— Я піду додому? — спитав він.

— Так, я заведу тебе.

— Ви одягнете нове плаття.

Це було у вісімдесят п'ятому році і вона носила тюрнюр. Її плаття було з чорного бархату з обтягненими рукавами і скошеними плечима, а подолок мав три великих оборки. Вона носила чорного капелюха з бархатних ниток. Вона вагалась. Питання, якого вона очікувала не приходило, а так вона не могла дати відповіді, яку мала приготовленою.

— Чи не хотів би ти запитати, що з твоєю мамою? — спитала вона протяжно.

— О, я й забув. А що з мамою?

Тепер вона була готова.

— Твоїй мамі цілком добре, вона щаслива.

— О, я задоволений.

— Твоя мама пішла далеко. Ти своєї мамі більше не побачиш ніколи.

Філіп не розумів, що вона хотіла сказати.

— Чому ні?

— Твоя мама вже на небі.

І вона почала плакати, а Філіп, хоча й не цілком розумів, заплакав також. Емма була висока і широкоплеча жінка з світлим волоссям і широкими рисами обличчя. Вона прибула з Девонширу і не дивлячись на довголітню службу в Лондоні, не втратила свого акценту. Її сльози надавали їй емоцій і вона притискала малого хлопця до свого серця. Вона смутно відчувала жаль до цієї дитини, позбавленої єдиної, цілком неогоїстичної любови в світі. Здавалося страшним, що він мусить бути відданий незнайомим. Але за якусь мить вона збрала себе.

— Твій дядько Вільям чекає, щоб побачити тебе, — сказала вона. — Піди скажи «до побачення» місс Воткін і ми підемо додому.

— Я не хочу говорити «до побачення» місс Воткін, — відповів він, інстинктивно ховаючи свої сльози.

— Дуже добре, тоді побіжи наверх і візьми свого капелюха.

Він побіг і коли прийшов вниз, Емма чекала на нього в передпокою. Він чув голоси в кабінеті за гостинною. Він зупинився. Він знав, що місс Воткін і її сестра говорили до друзів і здавалося йому — йому було дев'ять літ — що коли він зайде, вони будуть жаліти його.

— А може я зайду і скажу «до побачення» місс Воткін.

— Я думаю, що ти зробиш добре, — сказала Емма.

— Піди і скажи їм, що я вже йду, — сказав він.

Він хотів зробити це для годиться в найзручніший час. Емма постукала в двері і увійшла. Він почув її розмову.

— Пан Філіп хоче сказати вам «до побачення», місс.

Тоді настала раптова тиша в розмові і Філіп приштукульгав на середину кімнати. Генрієта

Воткін була сильна жінка з червоним лицем і пофарбованим волоссям. В ті дні фарбування волосся збуджувало балачки і Філіп чув удома багато пересудів, коли його хрещена мати міняла барву. Вона жила з старшою сестрою, яка відмовилась від усіх приємностей до старого віку. Дві пані, яких Філіп не знав, були покликані подивитись на нього і вони дивились з цікавістю.

— Бідне моє дитя, — сказала місс Воткін, розкриваючи обійми.

Вона почала плакати. Філіп зрозумів тепер, чому вона не була на другому сніданку і чому вона носила чорне плаття. Вона не могла говорити.

— Я зібрався йти додому, — сказав нарешті Філіп.

Він звільнився від обіймів місс Воткін, але вона поцілувала його знову. Тоді він підійшов до її сестри і сказав їй допобачення також. Одна з незнайомих пань спитала, чи вона може поцілувати його; він поважно дав їй дозвіл. Хоч і плачучи, він проникливо насолоджувався сенсацією, що він її спричинив. Йому приємно було постояти ще трохи перед відходом, але відчувати, що вони чекали поки він піде. Тоді він сказав, що Емма чекає на нього, і вийшов з кімнати. Емма пішла була вниз у підвальне приміщення поговорити з подругою і він чекав на неї на сходах. Він чув голос Генрієти Воткін:

— Його матір була моєю найкращою подругою. Я не можу помиритися з думкою, що вона померла.

— Ти не повинна була йти на похорон, — сказала її сестра. — Я знала, що це на тебе погано вплине.

Тоді говорила одна з незнайомих.

— Бідний малий хлопчина, страшно подумати, що він цілком самотній на світі. Я бачила він кульгає.

— Так, він має кінську стопу. Це було таким горем для його матері.

Тоді Емма вернулася назад. Вони покликали візника і вона сказала йому, куди їхати.

3.

Коли вони прибули додому, місіс Кері була похована. Це було на похмурій поважній вулиці між Ноттінг Гілл Гейт і Гай стріт, Кенсінгтон. Емма ввела Філіпа в гостинну кімнату. Його дядько писав листи подяки за вінки, що були прислані. Один з них, що прибув на похорон з запізненням, лежав у картонній коробці на столі в передпокою.

— Тут пан Філіп, сказала Емма.

Містер Кері поволі встав і привітався з малим хлопцем за руку. Тоді подумавши, нагнувся

і поцілував його в лоб. Він був мужчина трохи нижче середнього росту з нахилом до повноти, з довгим волоссям, яке носив збоку зачесаним через верх, наче щоб закрити посередині свою лисину. Він був чисто виголеним. Риси лица мав правильні і можна уявити, що в молодості виглядав не зле. На своїм годинниковім ланцюжку він носив золотого хреста.

— Ти прийшов, щоб жити тепер зі мною, Філіпе, — сказав містер Кері. — Сподобається це тобі?

Два роки перед тим Філіпа послали були на короткий час до парафії після приступів повітряної віспи; але від того часу залишилися у нього спогади більше про мансарду і великий сад, ніж про свого дядька та тітку.

— Так.

— Ти повинен дивитися на мене і на тьотю Луїзу, як на твоїх батька й матір.

Дитячий рот ледь затремтів, хлопець почервонів, але не відповів.

— Твоя дорога матір залишила тебе на мою опіку.

Містерові Кері не легко було висловлюватися. Коли прийшла новина, що його братова померла, він зразу виїхав у Лондон, але по дорозі не думав ні про що, а лише про клопіт в його житті, що постане у зв'язку з її смертю; що він змушений буде перебрати на себе турботи про її сина. Йому було вже понад п'ятдесят, а його дружина, з якою він одружився тридцять років тому, була безплідна; він ніколи не задивлювався вперед на присмність у вигляді малого хлопчика, який міг би бути і галасливий і надокучливий. Ніколи він не любив особливо свою братову.

— Я їду, щоб взяти тебе звідси до Блекстелл завтра, — сказав він.

— З Еммою?

Хлопець поклав в її руку свою, а вона її стиснула.

— Шкода, але Емма мусить нас залишити, — сказав містер Кері.

— Але я хочу, щоб Емма їхала зі мною.

Філіп почав плакати і няня, не можучи стриматися, заплакала також. Містер Кері дивився на них безпорадно.

— Я гадаю буде краще, коли я залишусь на деякий час з Філіпом сам.

— Дуже добре, пане.

Хоча Філіп тримався няні, але вона ніжно відчепила його від себе. Містер Кері посадив хлопця собі на коліна і обняв його.

— Ти не повинен плакати, — сказав він. — Ти вже великий, щоб біля тебе була нянька. Ми мусимо думати про те, щоб посилати тебе до школи.

— Я хочу, щоб Емма була зі мною, — пов-

торював Філіп.

— Це коштує грошей, Філіпе. Твій батько не залишив надто багато, і я не знаю, що залишиться від того. Ти мусиш зважати на кожен пені, витрачаючи його.

Містер Кері день перед тим покликав був присяжного. Філіпів батько був хірург з доброю практикою і його лікарська практика забезпечувала запевнене становище; а що це було після його раптової смерти від зараження крові, то було відомо, що він залишив своїй вдові трохи більше, ніж його пожиттєве забезпечення і що дещо можна було мати від оренди їх дома на Бретон стріт. Це було сім місяців тому, містер Кері уже з тендітним здоров'ям, побачив себе з дитиною, втратив голову і вхопився за оренду, першу пропозицію, яку він зробив братовій. Вона склала свою меблю і на ренту, яку священник думав збільшити, взято було мебльований дім на рік, так, що вона не могла терпіти від труднощів, поки її дитина уродилася. Але вона ніколи не звикла господарювати з грішми і не була в стані пристосувати свої видатки до змінених обставин. Дрібноту вона пропустила крізь пальці то туди, то сюди; так що тепер, коли всі видатки були сплачені, не більше як дві тисячі фунтів залишилося на підтримку хлопця, поки він був в стані заробити на своє власне життя. Це все було неможливим висловити Філіпові, а він все ще схлипував.

— Тобі буде ліпше піти до Емми, — сказав містер Кері, почувачи, що вона зможе заспокоїти дитину ліпше, ніж будь хто інший.

Без жодного слова Філіп сповз з дядькових колін, але містер Кері затримав його.

— Вранці ми мусимо їхати, тому що на суботу я мушу бути вдома, щоб підготувати мою проповідь і ти мусиш сказати Еммі, щоб вона приготувала твої речі сьогодні. Ти можеш взяти всі свої забавки. А якщо хочеш взяти щось на пам'ять про твого батька чи матір, то можеш взяти ту або іншу річ про кожного з них. Все інше, що є, має бути продане.

Хлопець вислизнув з кімнати. Містер Кері був не в стані працювати і він повернувся до своєї кореспонденції сердитим. По одній стороні лави була купа рахунків, і це драгувало його. Один рахунок особливо здавався безглуздим. Зразу після смерті місіс Кері Емма замовила у квітника масу білих квітів для кімнати, в якій мертва жінка лежала. Це було звичайнісіньке тринькання грошей. Емма рішуче забагато взяла на себе. Навіть, якби це не впливало з фінансової необхідності, він мусів би звільнити її.

Але Філіп пішов до неї, заховав свою голову в її обіймах і плакав, мало його серце не розірвалось. А вона, почувачи, що він був май-

же її син — вона забрала його, як він мав всього місяць — потішала його ласкавими словами. Вона пообіцяла, що вона буде приходити і дивитися його час від часу і що вона ніколи його не забуде. Вона розказувала йому про село, куди він ходив би і про власний її дім у Девонширі — (її батько тримав заставу на великій шляху, що вів до Ікстер і там були поросята в свинушнику, була корова і корова мала якраз теля) — поки Філіп не забув за свої сльози і став збуджений від думки про його найближчу подорож. Тепер же вона зсадила його вниз, тому, що треба було багато дечого зробити, і він допомагав їй викладати його одяг на ліжко. Вона послала його в дитячу кімнату позбирати свої забавки і за короткий час він щасливо бавився.

Але нарешті він втомився бути один і пішов назад до спальні, де Емма складала його речі у велику цинову скриню; він згадав тоді, що його дядько сказав йому, що він може взяти з собою дещо на-згадку про батька і матір. Він сказав Еммі і вона спитала його, що він хотів би взяти.

— Буде ліпше, коли ти підеш в гостинну кімнату і подивишся, що тобі сподобається.

— Там дядько Вільям.

— Це нічого. Речі твої власні тепер.

Філіп пішов поволі вниз і застав двері відчиненими. Містера Кері не було в кімнаті. Філіп поволі зайшов в середину. Вони були такий короткий час вдома, що тут було дуже мало чогось, що мало б особливий інтерес для нього. Це була незнайома кімната, і Філіп не бачив нічого, щоб притягало його бажання. Але він знав, які речі належали його матері, а які домовласникові і зразу звернув увагу на маленький годинник, який, він чув, подобався його матері. З ним він вийшов знову нагору майже невтішеним. Зовні дверей спальні його матері він став і прислухався. Хоча ніхто не говорив йому не заходити туди, але він почував, що зле було б зробити це. Він був трохи переляканий, і його серце билось прискорено; але в той саме час щось силувало його повернути ручку. Він повернув її дуже ніжно, наче не бажаючи її шумом комусь перешкодити, а тоді штовхнув двері, щоб відкрити. Він став на порозі на мить, поки в нього вистачило духу увійти. Тоді зачинив за собою двері. Штори були затягнені і кімната в холодному світлі січневого пополудня, була темна. На комоді лежали щітки і ручне дзеркало місіс Кері. На маленькій таці були шпильки. На бильці каміна були фотографії його і його батька. Він часто бував в кімнаті, коли його мати не була в ній, але тепер вона здавалась відмінною. Тепер було щось особливе у вигляді крісел. Ліжко було в такому стані, наче в ньо-

чу хтось спав тієї ночі, а в наволочці на подушці була нічна сорочка.

Філіп відкрив велику шахву, заповнену платтям і ступивши всередину, обхопив їх так багато, як міг своїми обіймами і занурився своїм лицем в них. Вони пахли одеколоном, який вживала його мати. Тоді він потягнув, щоб відкрити одну з шухляд, наповнену речами його матері, і глянув на них; тут були торбинки з левандою поміж білизною, і її пахощі були свіжі і присмні. Відчуття, що це кімната чужа, зникло і здавалося йому що от-от надійде його мати, яка вийшла на прохід. Вона буде зараз і прийде вниз, щоб пити в дитячій кімнаті чай з ним. І йому здавалося, що він почуває її поцілунок на своїх губах.

Це неправда, що він її ніколи більше не побачить. Це було неправдою просто тому, що це було неможливим. Він виліз на ліжко і занурився головою в подушку. Він лежав так цілком тихо.

4.

Філіп розлучився в Еммою в сльозах, але подорозж до Блекстебл розважила його, і коли вони криґхали, він був спокійний і веселий. Блекстебл був у шестидесяти милях від Лондону. Здавши багаж носильникові, містер Кері вийшов пройтися з Філіпом до парафії; це забрало їм трохи більше, ніж п'ять хвилин, і коли вони досягли її, Філіп раптом згадав ворота. Вони були червоні, п'ятищаблеві, відчинялися на дві половинки на легких завісах; і на них можливо було, хоча й заборонено, гойдатися взад і вперед.

Місіс Кері, знаючи, коли потяг приходить, чекала їх в гостинній кімнаті і прислухалася до стуку воріт. Коли вона почула його, вона пішла до дверей.

— Це тьотя Луїза, — сказав містер Кері, коли побачив її. — Біжи і поцілуй її.

Філіп почав бігти незграбно волочучи свою кінську стопу, а потім став. Місіс Кері була маленька зігнена жінка такого самого віку, як і її чоловік, з лицем густо поораним глибокими зморшкками і з блідими голубими очима. Її сіре волосся було зачесане к'льцями відповідно до моди часів її молодості. Вона носила темне плаття і її єдиною прикрасою був золотий ланцюжок, на якому висів хрест.

— Ви прийшли, Вільяме? — сказала вона майже з докором, коли поцілувала свого мужа.

— Я й не думав про це, — відповів він, зиркнувши на свого небожа.

— А тобі не важко ходити, Філіпе? — спитала вона хлопця.

— Ні, я завжди ходжу.

Він був трохи заскочений з їх розмови. Тітка Луїза сказала їм заходити, вони увійшли в передпокій. Він був вилонений червоною і жовтою цеглою, на якій були почергово Грецький Хрест і Божий Агнець. Величні сходи вели з передпокою. Вони були з полірованої сосни з особливим запахом і рбилося тоді як церква була збудована і ще досить дерева залишилося. Балюстради були прикрашені емблемами чотирьох Євангелістів.

— Я трохи напала на пічку, бо думала, що ви з дороги перемерзли, — сказала місіс Кері.

Велика чорна піч стояла в передпокої і палилася лише тоді, як погода була дуже холода і священник мерз. Але вона не палилася, коли холодно було місіс Кері. Вугілля було дороге і крім того, Мері Анна, служниця, не хотіла палити скрізь. Якби вони забажали палити скрізь, то мусіли б тримати другу дівчину. Зимом містер і місіс Кері жили в ідальні, отже тільки тут вони й топили, а літом вони не бажали зрікатися своєї звички. Гостинною кімнатою користувався лише м'стер Кері в неділю по обіді для свого пообіднього відпочинку. Але кожної суботи палилося в кабінеті, щоб там міг панотець писати свою проповідь.

Тітка Луїза взяла Філіпа наверх і показала йому маленьку спальню, що виходила вікном на під'їзд. Зараз же перед вікном було велике дерево, яке Філіп пам'ятав, тому що гілляки були так низько, що було можливо вилізти по них доволі високо.

— Маленька кімната для маленького хлопця, — сказала місіс Кері. — Ти не будеш боятися спати один?

— О, ні.

За його перших відвідин парафії він приїздив з нянькою, і місіс Кері було мало роботи з ним. Тепер вона дивилася за ним з деякою непевністю.

— Можеш ти помити собі руки чи я повинна помити їх тобі?

— Я можу помити сам, — відповів він рішуче.

— Гарзд, я подивлюся на них, коли ти прийдеши вниз до чаю, — сказала місіс Кері.

Вона нічого не знала про дітей. Після того, як стало відомо, що Філіп має переїхати до Блекстебл, місіс Кері багато думала про те, як вона повинна поводитися з ним, вона дуже хотіла як слід виконувати свій обов'язок, але тепер коли він був тут, вона так само боялася його, як і він її. Вона сподівалась, що він не буде галасливий і непривітний, оскільки її муж не любив галасливих і непривітних дітей.

Містер Кері розпалював вогонь, коли Філіп увійшов, і він показав своєму небожеві дві ко-

черги, що там були. Одна була велика, широка, полірована, і невживана і вона звалась Вікарій, інша, яка була далеко менша і мала очевидно проходити через менший вогонь, звалась Куратор.

— Чого ми ждемо? — запитав містер Кері.

— Я сказала Мері Анні приготувати вам яйце. Я думаю ви повинні бути голодні після вашої подорожі.

Місіс Кері вважала подорож з Лондону до Блекстебл дуже втомлюючою. Вона рідко подорожувала сама, тому що парафія з усіма прибутками давала лише триста на рік. І тому коли її муж мав відпустку, то з огляду на брак грошей для них двох, він подорожував сам. Він дуже любив церковні з'їзди і за звичаєм їздив до Лондону раз на рік. Один раз був він у Парижі на виставці і два чи три рази в Швейцарії. Мері Анна принесла яечко і вони сіли. Крісло було надто низьке для Філіпа і якусь мить ні містер Кері, ні його дружина не знали що робити.

— Я принесу кілька книжок під нього, — сказала Мері Анна.

Вона взяла з фісгармонії товсту біблію і книгу молитов, з якої пан-отець читав молитви, і поклала їх на Філіпове крісло.

— О, Вільяме, він не може сідати на біблію, — сказала місіс Кері переляканим голосом. — Чи ти не міг би дістати йому кілька книжок з бібліотеки?

Містер Кері зрозумів питання в туж мить.

— Я думаю, що нічого не сталося, якщо ви поклали їх на верх, Мері Анна, — сказав він. — Книга молитов є твір людей, подібних до нас самих. І нема права обожнювати авторство.

— Я не думала про це, — сказала тітка Луїза.

Філіп сів на книжки, а пан-отець, сказавши молитву, зрізав вершок свого яйця.

— Оце, — сказав він, підносячи його Філіпові, — ти можеш з'їсти мій вершок, коли тобі подобається.

Філіпові подобалися яечка, але йому нічого нічого не пропонував, так що він взяв те, що міг.

— Як курчата поведилися з того часу, як я був поїхав? — спитав пан-отець.

— О, з ними був клопіт лише один чи два дні.

— Як тобі сподобався той вершок? — спитав його дядько.

— Дуже добре, дякую вам.

— Ти одержиш ще одного в неділю пополудні.

Містер Кері завжди споживав варені яечка до чаю в неділю, для того, щоб підкріпитися до

вечірньої служби.

5.

В парафії дні були схожі один на один. Обід був о першій годині і в понеділок, вівторок і четвер складався з яловичини, смаженої, рубаної і товченої, а в середу, п'ятницю і в суботу з баранини. В неділю вони їли одно з своїх курчат. Пополудні Філіп вчив свої лекції. Він вчив латинську мову і математику зі своїм дядьком, який не знав ні того, ні другого, а французької мови і гри на піяніні — зі своєю тіткою. Французької мови тітка не знала, але знала доволі добре піяніно, щоб акомпанувати старомодні пісеньки, які вона співала тридцять років тому. Дядько Вільям любив розповідати Філіпові, що коли він був ще молодшим священником, його дружина знала дванадцять пісень на пам'ять, які могла співати будь-коли, коли б її не запитати. Вона ще часто співала, коли збиралося в парафії товариство за шклянкою чаю. Там було мало людей, яких Кері не забували просити до себе і їх коло складалося завжди з куратора, Йосифа Гревеса з сестрою, доктора Віграма і його дружини. Після чаю місс Гревес грала одну або дві Мендельсонові «Пісні без слів», а місіс Кері співала «Коли летять додому ластівки», або «Риссю, риссю, мій поні».

Але подружжя Кері не часто влаштували чайні вечірки. Готування до них вимотувало їх, і коли гості відходили, вони почували себе виснаженими. Вони воліли пити чай самі і після чаю грали в трик-трак. Місіс Кері готувалася, щоб її муж виграв, бо він ніколи не любив програвати. Вони мали холодну вечерю о восьмій. Це були рештки їжі, тому, що Мері Анна сердилася готувати щось після чаю і місіс Кері допомагала їй прибирати. Місіс Кері рідко їла більш, ніж кусник хліба з маслом у супроводі з компотом. Але пан-отець мав завжди кусочок холодного м'яса. Зразу після вечері місіс Кері дзвонила на молитву, а тоді Філіп ішов у ліжко. Він бунтувався, коли його роздягала Мері Анна, але по якомусь часі був вдоволений з встановленням свого права одягатися і роздягатися самому. О дев'ятій годині Мері Анна приносила яйця й тарілку. Місіс Кері писала дату на кожному яйці і ставила номер в книзі. Тоді брала кошика з кухонними речами під руку і йшла на верх. Містер Кері продовжував читати одну з його старих книг, але як годинник бив десяту, він вставав, брав лампу і слідував за своєю дружиною.

Переклав С. Ледянський
(Далі буде.)

ЛЮПЕРК *)

М. Валерія Марціяла кн. I, епігр. 118.

Люперк ще здалека кричить: Поете мій,
Твій збірник епіграм — то ж золота латина,
Для мене він, божусь, є насолод вершина...
Я завтра шлю слугу — позич мені сувій!

— Ні, ні! Твій ветхий раб кульгавий і сліпий,
А сходи в нас круті, і дім у нас руїна;
Ти ж мешкаєш, я чув, на спаді Палатина,
Атрект, мій видавець, либонь сусіда твій.

Померлих і живих довічні імена.
Всім пропонує там його книгарня щедра
Флякка, Вергілія, Теренція і Федра —

Там, третій пемзою, до продажу готовий
За п'ять денаріїв — така йому ціна —
Стоїть і Марціял в одязі пурпуровій.

переклад Микола Зеров

*) Прим. ред.: Цей переклад М. Зерова з
Ж.-М. де Ередія друкується вперше.

В. ДЕРЖАВИН

Національна література ЯК МИСТЕЦТВО

(Мистецька мета і метода національної літератури)

Змаг — усього батько, всього владар, і з декого він богів зробив, а з декого — людей, з декого — рабів, а з декого — вільних.

Геракліт Ефеський.

1.

Термін «національна література» фактично вживається в різному сенсі. Первісно він означав літературу певної нації, протилежно до літератури будьякого іншого — етнічного або й поза-етнічного культурного середовища. Ставити під сумнів правомірність і плідність такого сенсу «національної літератури» — аж ніяк не доводиться; приміром, для розуміння історії арабської літератури має кардинальну вагу той факт, що модерна новоарабська література є беззаперечно національною, тимчасом як середньоарабська література (доби халіфату та пізнішої тюркської гегемонії) ні в якому сенсі не є національна, а давньоарабська поезія передісламу та 1-го віку гіджри (та, яку самі араби вважають за «клясичну») може зватись національною лише умовно, за методологічно більш-менш припущенною аналогією між максимальними культурно-етнічними середовищами давньосемітичного циклу і

націями середньовічної та новітньої Європи.

Проте термін «національна література» скрізь, від самого вже постановня свого, вживається і в дещо відмінному сенсі, а саме — література певною національною мовою. Отак вже на початку 19-го сторіччя повелось протиставляти «національні» літератури європейського ренесансу одночасній «інтернаціональній» латинській літературі, з одного боку, і діалектально-регіональним літературам середньовіччя — з другого. Не маючи наміру розгортати тут проблематику взаємостосунків «національної мови» і «нації», обмежимося лише констатуванням, що це питання виявилось значно складнішим, ніж це здавалось колись Гумбольтові, Штайнталеві, Потєбні; бо припущене ними (власне кажучи в порядку робочої гіпотези) отожднення «національної літератури», як літератури певної нації, і «національної літератури», як літератури певною національною мовою, стосовано до історії літератури, не виправдало себе: ці два поняття май-

же ніколи не збігаються вповні, а надто часто — вповні розходяться. Нації з виразно характеризованою власною літературою і водночас без власної літературної мови — не тільки існують, а й посідають в історії всесвіту та світової літератури надто велике місце, щоб це можна було зводити до незначущої аномалії. Трактувати — та ще за виключно мовним критерієм — численні національні літератури американського континенту, як колоніальні відгалуження відповідних європейських літератур — було вже за доби етнопсихології Ляцаруса і Штайнталя ґрунтовною помилкою; на сьогодні це явний абсурд.

Отже, незважаючи на півторабікову давність подвійного розуміння терміну «національна література», бажано не вживати його надалі ні в описово-етнічному значенні («література певної нації»), ні в описово-лінгвістичному («література певною національною мовою»); бо це є речі взаємопов'язані, а проте відмінні. Не варт замінити двох точних і загальнозрозумілих виразів одним засадничо двозначним — навіть у тому випадку, якби той двозначний термін «національна література» не вживався фактично ще й у третьому значенні — вже не описовому, а нормативному чи то цінувальному, отже принципово відмінному від обох перших.

Починаючи приблизно з середини минулого сторіччя, термін «національна література» дедалі систематичніше застосовується, як кажуть філософи, а *potiori* — не в сенсі фактичної приналежності до певного етнічно-національного чи мовно-національного середовища, а в сенсі оцінки й добору: «національна література», як специфічно національне в літературі певної нації. «Специфічність», зрозуміла річ, теж можна розуміти по різному — наприклад, як типове або характеристичне, як питоме або традиційне, як провідне, або конструктивне; проте, в усіх своїх варіантах, ця — на сьогодні панівна — концепція лишається принципово нормативною, збудованою на тій чи тій ґієрархії національних вартостей і тим самим зберігає свою методологічну єдність супроти обох попередніх описових чи фактографічних концепцій. Адже специфічно національне в літературі, за самим уже вазначенням своїм, може бути лише частиною літератури певної нації; а мовний чинник і поготів сам із себе нічого тут не вирішає: «Тарас Бульба» безперечно належить до найспецифічнішого в українській національній літературі, так само як французькі поезії та листи Р. М. Рільке — до найспецифічніших в німецькій або драми Ібсена — до найспецифічнішого в норвезькій.

Саме оцьому нормативному розумінню національної літератури присвячена наша розвідка:

ка: під національною літературою розуміємо тут ту літературу, яка формує націю духово, тривало позначаючись на її ментальності. Уґрунтування цієї дефініції і пов'язані з нею нормативні висновки подано в дальшому викладі, що має визначити, в аспекті мистецтвознавства, належний естетичний рівень національної літератури, а так само й специфічні мистецькі засоби, якими того рівня досягається.

Проте ясно, що тема «національна література, як мистецтво» не охоплює цілої проблематики національної літератури. В методологічному пляні, література є явище естетичне. Тож і національна література є явище естетичне, але разом з тим і ідеологічне, скільки ідея нації не належить до естетичних категорій і не впливає з них. Тому, рівнобіжно з естетичною аналізою національної літератури, як мистецтва, повинна постати (і, сподіваємось, невдовзі постати) філософічна аналіза національної літератури, як ідеї. Порядок послідовності в розробленні цих двох тем є принципово вільний і ніякого уґрунтування або виправдання не потребує.

Навпаки, третя й заключна тема того самого теоретичного циклу — проблема співвідношення або взаємодії мистецтва та ідеї в національній літературі — надається до аналізу лише по ґрунтовному висвітленні національної літератури і як мистецтва, і як ідеї — нарізно. Доки того не зроблено, всі і всілякі посилання на літературу, як евентуальну синтезу мистецтва та ідеї або — за популярною термінологією — на гадану єдність форми й змісту лишаються методологічно передчасними і, тим самим, позбавленими конкретного сенсу. Методологія дозволяє, за певних застережень, оперувати, в порядку робочої гіпотези, не визначеними ближче термінами; проте ні до якої синтези самі вони вже не надаються, бо це була б умовна абстракція на основі умовної абстракції, себто вже не мислення уявного змісту, а уявність чи то ілюзійність самого акту мислення. Само вже постійне термінологічне вагання між «єдністю», «синтезою», «гармонією» тощо (форми й змісту) досить виразно свідчить у таких випадках, що тут виявляється тільки суб'єктивне прагнення аби як відбутися синтетичний акт мислення, який, проте, насправді лишається не здійсненим. Коли, приміром, ціла літературознавча розвідка ніби є присвячена взаємостосункові між «світоглядом класицизму» і «класицистичною оболонкою» стилю в творчості Миколи Зерова, а з трактування теми бачити, що під «світоглядом класицизму» автор розвідки розуміє, щось з одного боку, раціоналістичне, з другого — гармонійне, в цілому — несимпатичне для себе особисто, а ближче ніяк не означене, то й начебто «синтетичні» висновки автора нічого, крім банальних

фраз про «мертву форму» та «органічні елементи мертвоти» (Хорс 1, 126), подати неспроможні.

Отже, перше ніж ствердити саму навіть можливість взаємодії між мистецькою формою і морально філософською ідеєю в національній літературі, належить осягти конкретної ясності щодо структури кожної з них зокрема.

2.

Нормативна структура самого поняття національного письменства (як специфічно національного в письменстві даної нації) дозволяє підійти до естетичної конкретизації того поняття так само нормативно і поставити насамперед питання — якою повинна бути національна література з мистецького погляду? Провідні на сьогодні течії нашої літературної критики ставлять питання про нашу національну літературу саме в такий нормативний спосіб, а у відповіді своїй здебільшого збігаються на постулаті т. зв. великої літератури (в протилежність літературі побутовій та регіональній). Досить драстичне визначення великої літератури містилось в основоположній декларації Об'єднання українських письменників МУР (Мистецький Український Рух), де йдеться про письменство яке «у високомистецькій, досконалій формі служить своєму народові і тим самим завойовує собі голос та авторитет у світовому мистецтві» (збірник МУР 1, 3; пор. також У. Самчук: Велика література, там само, 1, 38).

На жаль, що цілком ясну й точну дефініцію незрідка намагаються скомпромітувати містифікаційним запитанням: а що саме слід усе ж таки поставити раніше — чи служіння своєму народові, а чи завоювання собі голосу та авторитету в світовому мистецтві? «Собі чи світові?» (збірник МУР 3, 12). При тому навмисне ігнорується, що народові своєму можна прегарно служити і в гумористиці, і публіцистиці, і в дитячій літературі, а велику літературу ставить лише служіння своєму народові «у високомистецькій, досконалій формі», себто саме те — і то єдине — що вможливило завоювання собі голосу та авторитету в світовому мистецтві. Отже, немає тут двох завдань — «основного» й «побічного», а є засаднича тотожність: це тільки лице й виворіт тієї самої матерії, позитив і негатив того самого фота. Письменник, що служить своєму народові у високомистецькій, досконалій формі, тим самим — і тільки тим самим, нічим іншим — вможливає для своєї національної літератури завоювання голосу та авторитету у світовому мистецтві.

Вможливує — це, зрозуміла річ, іще не значить — гарантує: щоб зреалізувати ту можливість, треба ще доброї організації літературних і су-

спільних зв'язків із чужиною, кваліфікованих кадрів перекладачів та популяризаторів, загальнопоширеного володіння чужими мовами, налагодженого видавничого та інформаційно-рекламного апарату — коротше кажучи, всього того, чого в нас немає і невідомо, коли буде. Але це — справа суто технічна, і дискутувати тут нема про що: все ясно, а прикрий дійсності зайвими дискусіями не допомогти.

Зате дезорієнтувати можна і дискусіями, зокрема дискусіями на ту тему, буцімто для творення великої літератури нам немає чого і немає в кого вчитись. Мовляв, кожний письменник, щоправда, мусить усе життя вчитися у чужих великих, але не садовімо на шкільну лаву саму українську літературу! — А хіба може бути простора високоякісна література при літературному примітивізмі переважної більшості літераторів? Що з того, що українська література, мовляв, «вперто й наполегливо вчилася від Старицького і Франка до Миколи Зерова» — що з того, що «в творчості неокласиків вона досягла європейського рівня», коли по Миколі Зерову, себто після винищення київських неокласиків як літературної групи, українська література Наддніпрянщини вчитись кинула, а в більшості своїй почала вперто й наполегливо розучатись усього, що знала була? Не забуваймо й того, що київські неокласики складали хоч і впливову, хоч і єдину мистецьки повновартісну, а все ж таки кількісно незначну частину свого літературного покоління і наддніпрянського життя взагалі. Хіба для В. Сосюри, для О. Влизька, для В. Поліщука неокласики взагалі коли-небудь існували, як мистецький факт? Хіба європейський рівень Миколи Зерова якоюсь мірою відбивається на сучасному віршуванні І. Багряного, В. Барки, Л. Полтави? Нарешті, хіба серед наших численних «молодих поетів» багато хто навчився від неокласиків абичого? Цього ніби не бачити. Спостерігаємо скорше щось схоже на рецидив літературного анальфabetизму.

Отже, якщо українська поезія склала — як то кажуть — «іспит рівності» (з Європою) в особі неокласиків, то на літературних противників неокласицизму це ніякою мірою не поширюється. Їм доведеться складати той іспит особисто, а не через неокласичне заступництво, не в характері якогось — практикованого колись у підсоветській школі — «колективного заліку». Зрештою, все це стосується до самої лише віршваної поезії, а неокласична артистична проза заіснувала лише значно пізніше.

Та й основна теза, буцімто «в творчості неокласиків і їхнього покоління українська література досягла європейського рівня» (збірник МУР 3, 12), є наскрізь фальшива. Навіть не виходячи поза межі 20. сторіччя і умовно зараховуючи

раннього Тичину до «покоління неокласиків» (хоч це дуже сумнівне натягнення), бачимо, що й «Мойсей» Франка, і драматичні твори Лесі Українки, і проза Коцюбинського, Стефаніка, Катрі Гриневичевої аж ніяк не поступаються перед «європейським» (і західноєвропейським) рівнем. Українській літературі майже ніколи не бракувало окремих письменників «європейського рівня»; проте ні для їхніх сучасників, ні для їхніх наступників це ніякого привілею чи імунітету не означає. В літературі ніхто нікого не заступає.

Звичайно ж, на все є край. Не погодимося з надто ригорозним прихильником літературної освіти, що оголошує: «кожний, хто хоче бути письменником, мусить знати світову літературу і чужі мови. Він не письменник, поки цього нема... Люди без школи світового письменства можуть писати й друкуватися. — вони не письменники, і їхні писання нічого спільного з літературою не мають. Це — попередня кляса, перед вступом до літератури. Вона так само потрібна, як ще попередніша: вивчати літери, правила граматики й пунктуації» (Літературний Зошит 1947, ч. 1).

Так перебільшувати не слід: є речі необхідні, і є речі бажані — знов таки, різною мірою бажані. Джек Лондон, Панаї Істраті, Александер Грін і численні наддніпрянські сучасники наші (яких не називатимемо) стали неабиякими письменниками — значно раніше, аніж освіченими людьми. Філологічна освіта є вельми бажана для кожного літератора, але й без неї можна в письменстві чимало порядного зробити — саме за винятком великої літератури.

Щодо цієї останньої, справа принципово не змінилася б, якби навіть ціле красне письменство наше дорівнювало, своєю філологічною культурою та літературно-мовною ерудицією, колишнім просвітителям болотняної Люкроси. Для великої літератури потрібне не пасивне вивчання артистичних осягів світового письменства, як свого роду самоціль (чи то з метою загального поширення творчого виднокругу) — потрібне не пасивне вивчання, а активне засвоєння їх у літературній практиці, як основна передумова самої творчості. Є тільки один спосіб завоювати авторитет у світовому письменстві: це починати з відтворення його зразків і не торувати свого власного шляху, поки немає на це безперечного права. А право має сам лише майстер; бо без артистичної майстерності всі шукання є марні або, в найкращому випадку, надто сумнівні. Сама лише довершена майстерність має право експериментувати в мистецтві.

Облишмо фантазії про так звані «органічно-національним» світоглядом надхнених Робінсонів та легенди про «джерела національної куль-

тури», які десь у придатному для літературного застосування вигляді чекають лише на сміливого піонера, немов ті привабливі вареники, які певному глибоко органічному персонажеві нашого письменства самі до рота плигали. Насправді все те — далеко простіше і незрівняно тяжче. Лише учень майстра може сам стати майстром, і лише справжній майстер може перевершити іншого майстра, і лише той, хто інших майстрів перевершив, може добутись визнання на світовому форумі. Велика література постає лише через творче змагання, на основі віртуозного володіння всіма належними засобами змагання; і тих висококваліфікованих засобів ніяким саморобним перпетуум-мобіле не заступити.

А «джерел національної культури» шукати не доводиться, бо ті джерела — це ми самі, це наша національна еліта на еміграції; годі шукати тих джерел деінде, якщо не відчуті їх у власній свідомості. В німецькому письменстві шукали були тих джерел національної культури Кльопшток, Бюрґер, Арнім, Улянд; наслідки — відомі: все зроблене ними пішло на посилення регіоналізму та провінційного присмаку в німецькій літературі. Гете, Ніцше, Рільке, Герґе нічого подібного не шукали — вони творили; отож вони є й будуть назавжди корифеями німецької національної і великої літератури — національної, бо великої.

Звичайно ж, кожному письменникові вільно шукати джерел надхнення в якому завгодно історичному або етнічному середовищі; а так само вільно — вважати ті джерела за «джерела національної культури» — аби тільки відповідна гіпотеза стимулювала самого письменника до високоартистичної творчості. Якщо С. Маланюк знаходив ті джерела у варягах, а Ю. Дараган, О. Лятуринська, О. Стефанович — у князюму Києві, то це принципово не відрізняється від того факту, що О. Ольжич для своєї національної поезії шукав джерел в неоліті та енеоліті та і в царському Римі — і, очевидно, знайшов, чого шукав; бо йдеться тут не про наукові знахідки, а про мистецький творчий винахід.

Теоретична обізнаність із світовою літературою є для великого письменника абсолютно незамінна, проте сама з себе нічого ще не дає. Звичайно ж, Шекспір і Байрон великі не тим, що вони знали чужі літератури, а тим, що й той, і той — як, зрештою, чи не кожен великий письменник — цілковито засвоїли собі мистецькі осяги світової літератури своєї доби в межах культивованих ними поетичних жанрів, а через це й спромоглись ті осяги ще перевищити, створивши канонічні зразки барокової драми і романтичної поеми. Ні Шекспір, ні Байрон — та й жаден великий письменник — ніякою мірою не шукав «національного стилю». Шекспір,

прим'ром, активно використовуючи певні літературні джерела й прототипи, не робив жадної різниці між зразками попередньої англійської драматургії і попередньої еспанської та італійської. Яким же чином Шекспір став англійським національним письменником? Саме тим чином, що він збагатив англійську драматургію такими артистично досконалими і незаперечними архітворами, що вплив тих архітврів сягнув далеко поза межі доби барокко і охопив не самі лише літературні кола, а й цілу англійську (та англосакську) інтелектуальну еліту наступних сторіч. Тим самим Шекспір величезною мірою взяв — і бере й на сьогодні — участь у формуванні англійського духового життя, себто в творенні англійського національного характеру, і справедливо причисляється — поряд з Мільтоном, Байроном, Шеллі, Вордзворсом та іншими пізнішими — до англійських національних поетів. Коротше кажучи: великий поет не шукає національне, а творить його.

Кажуть часом: «Поки російська література своїм ідеалом мала зрівнятися з світовими літературами, вона породжувала тільки оди Ломоносова, «Петріади» Хераскова й балади Жуковського. Вона стала світовою, коли прийшли Толстой і Достоевський» (збірник МУР 3, 12). Насправді ж, Достоевський — що на його «національну органічність» претендують не самі лише росіяни, а й литвини і — дивним чином — дехто з українців, дістав всеєвропейського визнання лише по першій світовій війні (водночас із Чеховим); Толстой, щоправда, ще за життя, алеж, у першу чергу, через своє так зване толство, а не як мистець слова; бо в росіян, перед революцією, організаційно-інформаційні зв'язки з Західною Європою були не набагато кращі, ніж у нас сьогодні. З другого боку, хіба лише на основі застарілого гімназійного підручника вельми талановитий новатор Ломоносов може потрапити в один ряд із Херасковим. Проте, найголовніший аргумент в наведеній вище аргументації полягає, очевидно, в тому, що її автор спром'гся зовсім «забути» про Пушкіна, Лермонтова, Крилова, Грібєєдова, яких кожен росіянин цілком слушно вважає за російських національних поетів, а Пушкіна — навіть за фундатора російської беззастережно національної літератури. А втім, чи не ціла літературна діяльність Пушкіна, Лермонтова, Крилова, Грібєєдова полягає, з початку до кінця, у творчому змаганні з певними корифеями тодішньої та попередньої французької і англійської літератури. І все ж, ніхто інший як славетний Проспер Меріме, любитель гострих парадоксів і літературний «арбітер елеганційум» 2-ї імперії (що саме його Пушкін консеквентно наслідував був у своїй белетристичній прозі та в «Піснях західних сло-

в'ян»), оголосив Пушкіна найбільшим поетом сучасної Європи, і оце й було першим виходом російської літератури на світовий форум; а другим — паризька літературна діяльність Тургенева в гуртку Фльобера, де-Гонкурів, Золя.

Отже, наколи не «забувати» основних історичних фактів, справа цілком ясна: ствердити українську літературу, а тим зрештою і українську духовість, на світовому форумі можна лише через творче змагання з архітворами світового письменства, себто стоячи на тому самому європейському ґрунті, на тому самому рівні беззастережної мистецької досконалості. А щоб змагатися з світовими архітворами, треба засвоїти той артизм, який і робить їх архітворами. Ні одна література не стала великою й світовою, не наподобившись до найкращого в інших. Не було б ні англійської елізабетинської драми без творчого змагання з попередньою еспанською та італійською, ні німецького «Штурм унд дранг» — без творчого змагання з англійським барокком і преромантизмом, ні французького класицизму — без творчого змагання з італійсько-іспанським барокком, з одного боку, і з класицизмом античним — з другого. Ціла римська література постала і здійснилась у творчому змаганні з грецькою; Саллюстій і Тацит саме через те є римські національні історики, що вони, щонайменше, дорівнюють раф'нованим артизмом своїх творів своєму грецькому взірцеві — Тукидидові, як і Вергілій — Аполлонієві Родоському.

А само давньогрецьке чи то гелленське письменство? Алеж гелленського національного письменства ніколи не було — як не було й грецької нації: еолійці, іонійці, атенці, ляконці, беотійці, дорійці Сицилії — оце були своєрідні «нації» гелленського культурного циклю, що творили у взаємному творчому змаганні свої національні літератури своїми власними — або й запозиченими — національними та державними «діалектами». А коли ті гелленські нації, по Олександрі Македонським, розчинились у гелленістичному всесвіті, то лишилась сама тільки грецька етнічна й культурна єдність — аж ніяк не більшою мірою «національна», ніж сьогоднішня мовно-етнічна відносна єдність романських народів, або ж слов'янства.

Данте — великий поет, бо артистично досконалий. Разом з тим, він — італійський національний поет, і не має собі рівних в італійській національній літературі, бо своїм твором і впливом він більше за будького іншого створив італійське письменство, а тим самим і італійську національну духовість. І це важить безмежно більше, ніж Дантова теологічна ортодоксальність, ніж Дантів безкомпромісовий цесарепанізм, ніж ціла політична діяльність Дантова, марно

скерована на користь «священній римській імперії германської нації» та на боротьбу проти італійських міських республік. Бо хоч політика теж деякою мірою творить націю, проте переважно обмежується тим, що в громадсько-державному пляні реалізує — абож, принаймні, намагається реалізувати — ті національні чинники, які вже існують і є встановлені; а становить націю її духовість, творена мистцями і, передусім, мистцями духу — поетами й мислителями.

Отечество собі ґрунтуймо в ріднім слові!
(П. Куліш)

Тарас Шевченко — наш Данте. Як Данте, він більше за будького створив духовість свого народу. Він спромігся на основоположне творення своєї нації (бож нарід — це нація!) і національної літератури (бож Котляревський та Основ'яненко — не національна література, а типовий регіоналізм на зразок провансальських фелібрів) — він спромігся на це через своє рівногідне творче змагання з польською і російською фольклорно-романтичною поезією — так само, як Данте творчо змагався з середньовічно-латинським релігійним епосом і з провансальською та французькою любовною лірикою. Але не для того поклав був Шевченко фундамент української національної духовости, щоб згодом надживали ім'я його і заперечували його ім'ям дальший розвиток тієї ж таки української національної духовости, позначений поетичними архітворами І. Франка, Лесі Українки, М. Зерова, М. Рильського, Є. Маланюка, О. Ольжича, або ж іще гірше — щоб згодом робили з поезії Шевченкової якийсь національний коран, святобжно шукаючи в ній (немов середньовічний теолог у біблійі) задалегідь поданих відповідей на всі минулі, сучасні й майбутні проблеми та лукаво підпираючи її авторитетом усе що завгодно — від учорашнього волюнтаризму аж до сьогоднішнього сюрреалізму та інфантилізму.

3.

Звичайно ж, не кожен великий поет є поетом національним; бо мистецька досконалість твору жадною мірою не залежить в'д того, ким і як саме мистецький твір сприймається, на кого саме і в якому напрямку він діє. Найгеніальніший письменник може не подолати ментальної інерції своєї власної нації, вихованої на ґрунтовно відмінних літературних зразках. Оскард Вайлд, приміром, безперечно великий поет, і до того ж, поет всеєвропейської питомої ваги, навряд чи стане колинебудь англійським національним поетом; і сливе так само стоїть в Америці справа з Едґаром По, або в нас — з Євґеном Плужником.

Буває й навпаки, що з тих чи тих позаестетичних — здебільшого і антикультурних — при-

чин функція національного письменника припадає мистцеві зовсім меншевартісному, як от у французькій літературі Беранже і Золя, абож у російській — Некрасову, Маяковському, Сєніну. Тоді це найфатальніше національне лихо, гірше за церковну схізму та татарську навалу, бо воно фальшує духове життя нації на сотні років а може й назавжди.

Такої деградації наша література мабуть не зазнавала, хоч небезпека скрізь була і є (досить згадати надмірне звеличання Винниченка або Сосюри), і скрізь буде — з легкої руки гуртківщини, публіцистики та опортуністичної критики. Жахає не низький естетичний рівень цієї останньої (це ж бо властивість, сказати б, професійна) — жахає гранична легковажність літературознавців найкомпетентніших, що не вагаються кидатись безвідповідальними компліментами, на зразок «геніальности Тодося Осьмачки» (Укр. Трибуна 1947, ч. 3. і 17), або ж — немов поважно — запевняти читацтво, що літературний досвід, смак, майстерність — усе це письменникові лише заваджає; мовляв, приміром, у літературному оформленні теми «спомини дитинства» — «Л. Толстого врятувала менша його літературна досвідченість», тим часом як «літературна зрілість П. Куліша зробила його твір незрілим» (Укр. Трибуна 1947, ч. 3).

Із цих напівфутуристичних (цілком у дусі Віктора Шкловського) парадоксів природно випливає вимога творити тільки «нутром» і нігілістичне ставлення не те що до проблеми великої літератури, а й до літературної якости взагалі, напр.:

«Різниця між Кулішем і Шевченком не в тому, що перший з них талановитий письменник, а Шевченко — геніальний, а саме в тому, що Шевченко був «селоком», що він не знав як писати правильно, і писав неправильно, з похибками, нескладно і неохайно. В цьому й полягає геніальність Шевченкових «Гайдамак». Своїх «Гайдамак» Шевченко написав геніально через свою неможність написати канонічну річ» (там само).

Мимо волі пригадується діалог між двома літераторами в дотепній російській повісті В. Каверіна «Скандалист или Вечера на Васильевском Острове», присвячен'ї так званому літературному побутові російських «формалістів» 20-х років:

— Ти все думаєш, як правильно розставити коми, і через те тобі повість не вдається.

— А ти думаєш, що коли всі крапки й коми геть позакреслювати, то вийде твір Пушкіна «Пікова дам.»? Не вийде.

Отакий беззастережний рецидив народницького антиестетизму, з навмисне підкресленим запереченням літератури як мистецтва (мовляв,

твір — геніяльний через те, що автор — «селяк» і писати «по літературному» не вміє, мовляв, щоб написати «Спомини дитинства», Куліш потребував лише щирости») — зайвий раз виявляє, які численні і вперті рудименти провінційної інерції, яке потужне психічне тяжіння до регіонально-фольклорного побутопису ми ще повинні подолати в собі самих, перш ніж українська велика література, — а тим самим і правда національна література наша — перетвориться з «верховинних поодиноких осягтів» на суцільну духову єдність.

— 0 —

Підавши об'єктивній аналізі проблему мистецького рівня національної літератури, ми дійшли до висновку, що національна література наша, щоб бути великою літературою (а без того вона й не стане правдиво національною, не

подолає рецидивів регіоналізму), повинна, у творчому змаганні з іншими європейськими літературами, набувати артистичної майстерности тим самим шляхом творчого наслідування всеєвропейських літературних архітектур, яким фактично простує та підноситься кожна національна література новітньої Європи. Так стоїть справа з національною літературою в естетичному пляні, в аспекті мистецької форми. А в пляні ідеологічному? На жаль, ця проблема аж до цього часу не лише не розв'язалась, а, здається, і не формулювалась належним чином. Це завдання — визначити, які саме елементи ідейної концепції є обов'язкові (зглядно — вистачальні) для кожної національної літератури, в межах конкретної історичної єдності європейського культурного циклу — отже й для української національної літератури — складатиме тему наступної стадії цього теоретичного дослідження. —

С. КОКОТ

Чого ждемо від «Енциклопедії Українознавства»?

Розпочато працю над виданням «Енциклопедії Українознавства» заходами Наукового Товариства імені Шевченка при співучасті наукових сил всієї української еміграції.

Та всебічна матеріальна і моральна підтримка, що її виявляє наше громадянство цьому виданню, показує, що діло видання її є важливою справою духового змагання наших національних сил по цей бік залізної застави, що справа ця лежить близько коло серця нашим людям; отже є всі дані сподіватися, що праця НТШ увінчається успіхом і за рік-два повна Енциклопедія появиться на світ.

Але сповнені турботою, щоб ця праця вдалася якнайкраще, щоб в ній не трапилося помилок чи недоліків, які вартість її знецінили б, пишемо ці рядки з єдиною метою — запобігти цим хибам, збоку нагадати, в якому місці може таїтися загроза її знецінення, щоб уникаючи її свідомо, прийти з найкращим успіхом до вислідів з усієї цієї праці. Підкреслюємо, що міркування наші не подиктовані якимсь суб'єктивним бажанням, не видливають з якогось групо-

вого чи партійного бажання, а подиктовані вони виключно єдиним стремлінням — здобути перемогу всієї нашої української еміграції і цим нашим виданням.

Отже, Енциклопедія має бути сумою знання про Україну, знання так для своїх читачів, як і чужинців; вона має бути не тільки інформатором і довідником для журналіста, педагога чи культурно-освітнього референта української оселі на еміграції, а має бути також чинником національного і державницького усвідомлення широким кіл нашого громадянства, які тієї (нічого гріха таїти) свідомости ще подекуди не мають.

В чужинецькому світі нам так само йде про те, щоб енциклопедія давала правильне уявлення про Україну і її змагання у противагу розкішним виданням так в українській, як і в англійській, німецькій і інших мовах про ту саму Україну, що їх видають на замовлення Москви в окупованому Києві.

Отже, судячи з цього, завдання перед нашою Енциклопедією Українознавства на еміграції — величезні. Вони майже такі самі, як перед сумою

разом взятих всіх наших видань, що їх видавала і видає українська еміграція на чужині.

Що ж тут має бути дотримане, а що виминуте?

Найперше: дотримане мусить бути її національно-державницьке понадпартійне обличчя, щоб енциклопедія була витвором державницьких змагань усієї нашої еміграції і Батьківщини, а не одної якоїсь партії чи групи партій, не одного якогось світогляду чи коаліції світоглядів.

Виминута в енциклопедії мусить бути наша внутрішня партійна боротьба, релігійні, теренові, світоглядові, генераційні і всякі інші розходження, що мали й ще сьогодні мають місце у нашій періодичній пресі, репрезентаційних установах, культурному житті то що.

Скажуть: це надзвичайно трудно зробити, це майже неможливо здійснити, бо живі люди, творці Енциклопедії, мають свої смаки, уподобання, світогляд і переконання — не вдасться їм вийти понад особисте, носіями якого вони є.

Дивимося цій небезпеці просто ввічі і стверджуємо протилежне: мусить бути знайдений в Енциклопедії компроміс українських національно-творчих сил між самими собою у відношенні їх всіх до одного спільного всім ворога — большевицької Москви.

Мусить бути знайдений компроміс, інакше непотрібна ця робота, непотрібні зусилля, непотрібна витрата грошей!

Дальша найважливіша наша вимога до Енциклопедії Українознавства — це її войовнича наставленість супроти сьогоднішнього окупанта нашої Землі. Кожним розділом, кожною сторінкою, кожним, врешті, рядком мусить говорити Енциклопедія про наші поразунки з ворогом.

Це не мусить бути тільки географічний, історичний чи економічний довідник про нашу Батьківщину.

Це не мусить бути навіть тільки статистичний довідник, скільки в нашому краї окупант рік-річно здобуває жита, пшениці, меду, птиці, молока...

Це мусить бути разом з усім вицнаведеним також статистичний довідник, скільки по сьогоднішній день большевики замордували нашого духовенства, вчених, письменників, культурних працівників села і міста. Скільки народу вивезено в Сибір, на Колиму, в Казахстан і інші місця вислання в ССРСР. І не просто загальником це має бути сказано, а записано іменами, фактами, цифрами, датами, діаграмами і іншими засобами наочної ілюстрації!

Мусить бути в Енциклопедії відведено окремий розділ мартирології українського селянства у голодний 1933 рік! Області, райони і села мають бути показані, де, скільки і кого вимерло!

Наша Енциклопедія Українознавства не му-

силь бути подібна до «Енсайклопедіє Британіка» чи «Енсайклопедіє Емерікен» — на тій підставі, що наша історія, наше життя і наша боротьба не подібні до історії, життя, боротьби цих народів! Нам спочатку треба вибороти Україну, упорядкувати її за нашими потребами і завданнями. Лише тоді ми будемо писати Енциклопедії на зразок західно-європейських чи американських! Це дуже важно і цього не повинні випускати з уваги упорядчики нашої Енциклопедії! Ми мусимо сами розв'язати брехню про Україну під советським расем, бо за нас цього ніхто не зробить!

Цим ми звичайно не хочемо сказати, що наша Енциклопедія мусить бути лише обвинувальним актом проти большевизму, а не мусить бути збірником досягнень сучасної науки, не мусить бути показником рівня культури нашого народу. Ні. Цього ми не кажемо і так зрозуміти нас було б помилкою. Ми лише стверджуємо, що до всього того, що є характеристичним для такого роду видання, наша Енциклопедія ще мусить мати ту рису, яка підкреслювала б, що нарід, який її видав, перебуває в стані боротьби за своє визволення і що власне цвіт того народу, наукові працівники на еміграції, ту боротьбу продовжують.

Після цих двох завваг основних, щодо майбутнього профілю нашої Енциклопедії — лояльності і об'єктивності щодо внутрішньо-політичних сил і непримиренної войовничої наставленості до окупанта, залишається сказати кілька слів про інші дрібніші питання, які в Енциклопедії мусять знайти відображення. Мова йде про главу в II-му томі.

На що взоруватися, чи на большевицькі енциклопедії, де нелюбі режимові постаті, факти і явища зовсім скреслено, нече б вони ніколи і не існували, чи на західно-європейські, де на всіх вистачає місця, всім уділено кліша, про кожного є згадка?

Ми не повинні взоруватися ні на тих, ні на інших. Ми повинні в Енциклопедії Українознавства виходити з мотивів нашої доцільності, з мотивів того, що нам потрібно, а не цікавому на всякі дивовижі перелистувачеві книг.

Чи доцільно нам розписувати під літерою «П» ката України Постишева, на тій підставі, що він керував Україною ряд літ з доручення Москви? Чи мусять бути згадані в нашій Енциклопедії Корнійці і Гречухи, Стебуни і Первомайські, оця наволоч, що тепер «репрезентує» українську «державність» і українську «культуру»? Абсолютно ні. Відводити їм місце, це значить робити послуги ворогам, пропагувати їх агентуру.

Чи повинні знайти в нашій Енциклопедії під літерою «С» — Скрипник, а під літерою «Л» — Люб-

ченко? Ми вважаємо, що оскільки ці і подібні їм особи самими більшовиками з їхніх «святців» викреслені — у нас вони повинні знайти місце, але з точним означенням, яку вони відіграли ролі в трагічній долі своєї Батьківщини. Не опоегизуванням їх, не возведенням в сонм героїв-мучеників, а за формулою, яка відповідала б поняттю: мурини зробили своє діло і муринів потім було забрано.

Нема змоги передбачити тут всі випадки, у відношенні яких Енциклопедія Українознавства повинна б зайняти своє особне значення, але вирішальним у ній мусіло б бути одне: інтереси державно-національні і правильна інформація довоколішнього світу про нашу боротьбу, а потім все останнє.

Ще невелика заввага: в історичній частині Енциклопедія не повинна бути полем вправ тогій чи тій ділянці науки про Україну. Її з сди-наковим інтересом повинен брати до рук і грамотний селянин і університетський професор. Сума знань в ній не повинна бути захована за

латинськими чи грецькими цитатами, як не повинно рябіти в очах від зливи прізвищ і джерел, які мали б вказувати на ерудицію того чи того автора.

Енциклопедія пишеться в першу чергу для народу з метою дати йому систематизовані знання про свій край, нарід і його історію і сучасність. З другого боку у відношенні до чужинецького читача не завжди і не обов'язково взоруватися на професора чи дипломата. І той і другий за живими фактами, написаними простою мовою побачить те саме, що вони воліли б бачити за цитатами з санскриту чи давньоєврейської мови. Справа лише в тому, щоб вони захотіли побачити.

Такі на перший раз яші попередні завваги і побажання до майбутньої Енциклопедії Українознавства, продиктовані доброю волею бачити в ній наше загально-національне досягнення в ділянці культури, доконає нашою політичною еміграцією.

М. БРИЛИНСЬКИЙ

Америка, як її бачить європеєць

Маленький стрибок через великий ставок...

З Лондону через Атлантик до Нью-Йорку, звідти через весь американський континент до Сан-Франціско. Потім Лос-Анжелос, Форт Ворс в стейті Техсас, далі Вашингтон і назад до Європи.

Це головні етапи прогулянки. Що цікавого в ній для культурного європейця? Про що можна написати своїм землякам в Німеччині, Данії, Голляндії?..

Отже уривки вражень.

Сан-Франціско. Море світла, що аж пригноблює. Сила світла, простору...

Автор — європеєць, що звик до тісноти, темноти, злиднів.

Лос-Анжелос. Місто, де переважають одноповерхові будинки, розтягнене на цілі милі, місто в якому тузень національностей, що живуть

разом в окремих кварталах...

Ось китайський квартал з усією його азійською екзотикою...

А ось Голлівуд — царство американської фільмової індустрії з його рафінованою культурою і цивілізацією... Але найбільше впливає оте море світла, непокійна рухливість людей, строкатість міста, що приголомшує, головно вчорами.

Дивно, коли в глуху ніч відчинені крамниці, які торгують не тільки в центрі і які стали символом американського життя.

Хочеш нашвидку чось з'їсти? Випити?

Потребуєш ножиків для голення? Зубної пасту? Паперу для листів?

Зайди до найближчої крамниці і там всього купиш, чого душа забажає.

І це в кожному годину дня і ночі!

Ти мусиш при звичаїтис я до безперервного ланцюга проїжджаючих авт.

Авто належить життю. Воно нераз важливіше за помешкання.

Без авта людина ніщо.

Одне авто чоловікові для подорожі на працю, друге — дружині для закупок і визитів, третє — дорослим дітям для їх потреб.

Хто хоче показати, що має гроші, має чотири, а то й більше авт.

Що це значить?

Це значить, що цей світ у русі.

Якщо тобі здається, що ти чогось досяг, тут бачиш, що можеш досягти більшого.

Тут тебе хапає в свої обійми неспокій, що вічно жене вперед.

Якщо ти думаєш, що все повинно бути так, як ти знаєш і любиш, то тут бачиш, що все може бути неправдоподібно інакше. Вистачить глянути на великі родинні авта, мешкальні авта, що десятками стоять на морському узбережжі.

Це «новий» світ.

Віддаль, що ділить його від «старого» світу не можна виміряти мільями.

Бомбовики на лєтовищі біля Оклягоми. Потім у Форт Ворс.

Оті «Б 36» з крилами шириною 70 метрів, довжиною — 49 метрів, висотою — 14 метрів. Пересічна швидкість — 350 миль. Мотори 3500 к. сил. Норма вантажу — 148 тон. Літак підноситься 15.000 метрів вгору.

Фабрика коло Форт Ворс продукує один такий бомбовик на тиждень.

А при кінці війни тут продукувалося денно 16 найбільших бомбовиків типу «Б. 24».

Америка бореться за своє життя.

Американський народ живе, як ніякий нарід в світі. Пересічний американець живе так добре, що йому важко зрозуміти народи, які ще недавно голодували, або ще й тепер недоїдають.

Ще сьогодні тут марнується стільки харчів, що їх вистарчило б на прохарчування цілих народів у Європі!

Американський робітник, який має власне авто, є не тільки багатий. Він є іншою людиною, ніж той, хто знає, що він власного авта не буде мати.

Але навіть і цей американський робітник, який сьогодні ще не добився власного авта, знає, що завтра він його зможе мати і буде мати.

Німецький, французький, а що говорити про советського робітника? Вони знають, що ніколи чогось подібного не досягнуть.

В цьому місці розходиться світова політика.

Американський робітник бореться сьогодні за свої соціальні права, що головним чином у Німеччині вже забезпечені. Але за те він має соціальні можливості, що їх європейські робітники не мають.

Щоб мир і спокій були забезпечені, світ потребує соціальних стратегів, таких самих великих і здібних, як майстри атомової бомби і «Б.36».

Особливе враження робить Детройт, славний своїми фабриками авт.

Ми звикли до високих цифр продукції. Але ці цифри вражають.

В 1896 році Генрі Форд випустив своє перше незграбне авто.

В 1949 році автомобільна продукція Детройту і околиць випустила 3,5 мільонів різного типу авт на суму 4 мільярди доларів.

В найбільшому заводі працює 70.000 робітників.

Під час війни працювало 110.000 робітників.

23.000 робітників Форда мають власні авта.

Денно Форд продукує 7.000 авт.

Найбільша в світі автомобільна фірма «Дженерел моторс», яка затруднює 400.000 робітників, має в Детройті лише централю. Її заводи розкидані по цілій країні.

Незвичайне враження справляють жінки-робітниці, які на рівні з чоловіками стоять біля варстатів. В модних туфлях, нілонових панчохах, різнобарвних спідницях, старанно причесані. Вони справляють враження дам, що вбралась на пополудневий прохід.

В 1948 році ЗДА випродукували разом 5,3 мільйонів авт, з них 3,9 міль. особових. Решта світу (без ССРСР, про який даних нема) випродукувала за той же час 1,5 міль., в тому числі 700.000 особових.

В 1948 році було в світі коло 15 міль. авт, з того числа 42,8 особових.

Статистика вираховувала, що в ЗДА одно авто припадає на 4,8 особи і є в 5 разів вище, ніж в Англії, 8 разів вище ніж у Франції і 70 разів вище, ніж в Німеччині.

(А ми ДП-сти дивуємося рухові авт у Німеччині!)

Ці цифри — революція.

Бо коли таку розкіш, як власне авто може дозволити собі тільки незначна верства громадянства — то це доказ клясової нерівності.

Але коли власне авто є звичайною річчю широких мас, то в такій країні клясова різниця стирається.

І коли автор довідався, що моторизація країни зреволюціонізувала навіть державні фінанси (належності, що їх власник авта мусить платити державі, дали в 1948 році понад 5,4 мільярдів доларів, а тягарові авта дали ще 1,1 мільярди до-

лярів), що фірми не журяться про експорт, бо ще внутрішній ринок не насичений і на питання, як довго буде тривати така продукція, — фахівці відповіли — «аж поки кожен буде мати власне авто, а потім два», —

— А коли розвинеться летунство?

— Тоді кожному власний літак, а чому ні? — тоді згадавши стару Європу і зокрема Німеччину, автор признається, що «вмовк».

Приголомшив його «нарід на колесах».

Америка має і свої тіні. Такою «чорною» плямою в американській історії є проблема негрів. Ще й тепер в цьому питанні є різниця між північними і південними стейтами. Може та різниця не б'є так в очі сьогодні але вона є. Наприклад, в армії є багато негрів, але майже виключно, як салдати і підстаршини. Кажуть, що причиною, чому нема негрів старшин є те, що вони не можуть витримати приписаних іспитів...

Бачив автор і теперішнього президента ЗДА, який з європейськими журналістами мав одну конференцію. Найбільше враження під час цієї конференції справив такий епізод:

Бесіду Трумена перериває голос одного журналіста:

«Пане Президенте, Ви говорите надто скоро. Чи не могли б ви говорити трохи повільніше?»

Трумен погодився. Запитав журналіста, чого він не встиг записати і повторив свої попередні слова, а деякі прізвища на прохання цього журналіста проказав навіть за абеткою!

Таких прикладів практичної демократії автор пережив багато. Це був немалий матеріал до думок.

Ідеологія і політична практика в ЗДА.

Чи можна їх зібрати в одну формулу? Ні.

Дійсність надто зрізничкована, щоб можна було покласти її на папір. Поняття — «фрі ентерпрайз» — (вільна підприємчивість) можна почути на кожному кроці.

Але в жодній країні рівночасно нема стільки планування, як в ЗДА. Ціла американська індустрія це безперервний ланцюг планувань найтруднішого і найбільш складного характеру.

Велитенські успіхи воєнного потенціалу — наслідок цього планування.

Такі самі проєкти заводнення і заселення пустель, розбудови шляхів, мореплавства і летунства — це планування найбільшого стилю.

Наприклад, летунство перебуває в приватних руках і ведеться приватним капіталом. Але вже давно приватні товариства самі між собою обмежили свою приватну ініціативу.

Останньою причиною американської настанови є переконання американців про домінуючу важливість чисто матеріальних мотивів.

І тепер кілька міркувань психологічного характеру.

Не можна повернутися з Америки таким, як туди їдеш.

Може ти збентежений, може приголомшений, може обурений, може хочеш заховатися за іронію чи цинізм. Може мовчиш, не в стані перетравити все те, що на тебе навалилось.

Але напевне будеш виведений з рівноваги.

В чому «американське чудо»?

Воно в людині Америки.

Все, що для Америки є типовим — це все діло певного кола людей і виразно означеної породи людей.

Хто цих людей розуміє — розуміє Америку.

Важко погодитися з офіційною думкою американців, ніби кожен європеєць почуває себе в Америці краще, ніж в будь якій іншій чужій країні, бо, мовляв, в Америці всюди можна натрапити на своїх «земляків».

Ні, ці «земляки» не є свої коннаціонали, бо всі, хто тут настало осідає старається якнайшвидше пристосуватися до тамошніх обставин, тоб то стати американцем.

Хто залишає батьківщину, щоб на чужині шукати нову, різниться від того хто лишився вдома і старається використати нагоду добитися кращого і більшого, ніж було на старій батьківщині.

Для сьогодняшнього обличчя Америки важливіші є не ті, кого гнала туди матеріальна нужда. Вирішальними є ті, хто вимандрував туди для свободи щоб зберегти свою людську гідність.

Великою небезпекою для Америки є переоцінка матерії, головно техніки.

В Америці людина варта стільки, скільки заробляє; будинок чи мистецький твір стільки, скільки коштує.

Цікаво, що американець почуває себе непевно серед цієї могутньої техніки, яку сам побудував.

Загрозу комунізму сприймають в Америці поважно.

Виклади

РЕЛІГІЯ І СОЦІЯЛІЗМ

В вересні-жовтні цього року інж. І. Сапіга в ряді таборів Британської зони Німеччини прочитав реферат на тему «Релігії і соціалізм». Основні тези цього реферату, з огляду на їх актуальність, подаємо нижче:

Від найдавніших часів дві сили взаємно себе поборюють: добро і зло. Йшли віки, мінялися люди, але боротьба між добром і злом лишалася незмінною. Залежно від часу і обставин вона приймала лише іншу зовнішню форму.

В глибокій давнині витворилося поняття, що світом володіє зматеріалізована сила зла. Щоб тільки охоронити себе від того зла, люди на приносила йому часто в жертву навіть саме людське життя. Зло вимагало викупу.

Але пішли у вічність віки і на світанку нових днів людина починає менше вірити у всемогутність зла. Шукає інших істин, зближається до добра.

Добром прийшло християнство. Воно словами Великого Учителя чітко і ясно визначило поняття добра і зла, духа і матерії. Так Христос на спокусу диявола, щоб з каменя став хліб, відповів, що не одним лише хлібом чоловік живий буде, а всяким словом, що виходить з уст Божих.

В основу добра Християнство поклало безмежну любов до Бога, а через Бога до всіх людей, і зло визначається як людоненависництво, як нетерпимість.

Вільна людина є підставою буття в духовній основі Всесвіту. Вчення про примат матерії, матеріалізм, з появою Християнства не тільки не зникає, але намагається удавати з себе приятеля християнської віри. Матеріалізм вимагає абсолютної толеранції для всіх вірувань, знаючи що це приведе до безбожництва та внесе в життя зло й неправду. Маскуючись в шати оборонця поневолених і переслідуваних, матеріалізм неправдо привласнює собі назву соціалізму.

Соціалізм, як поняття суспільної справедливості, є витвором Християнства. Вже в новітніх часах віруючі християни Сен-Сімон і Роберт Овен своїми ділами оформили явище так званого християнського соціалізму.

Христова церква від віків своїм головним завданням поставила опіку над убогими та обездоленими. Матеріалізм, користуючись арсеналом необмеженого лукавства та брехні, переконував людей, що справжній поступ нерозривно пов'язаний з соціалізмом і що все, що не носить назви соціалізму не тільки не є поступом, а навпаки є поворотом назад до часів середньовічної темряви та необмеженого визиску людини людиною.

Захисники соціалізму приписують всі громадські досягнення народу, зокрема робітництва тільки соціалізму. Але добре відомо, що на Заході робітництво поліпшило свою долю і вибороло свої людські права тільки при допомозі Христової науки.

Папа Лев XIII перший звернув увагу на боротьбу громадських шарів, а в першу чергу робітництва. За вказіками з Ватикану в окремих

державках організувались католицькі партії, які допомагали робітникам боротися за свої права. Але що ми бачимо в країні клясичного соціалізму в ССРСР, де соціалізм впроваджується від часів всеперемагаючої революції 1917 року?

Перш за все там панує брехня; клясова, отже антигуманна етика ненависти людини до людини і поголовна нетерпимість до інакшесдумаючих. Тюрма і страта — явища щоденного порядку. Життєвий стандарт людини соціалістичного раю гірший найгірше затрудненого робітника в будь-якій країні Західної Європи. Рабська праця — підстава існування советської держави.

Коли релігія стремить дати людині цілковиту гармонію тіла й духа і таким чином зробити з неї носія довершеності, то соціалізм стремить людину морально розкласти, впровадити взаємненависть поміж різними групами одного і того ж народу, а найперше поневолити людську душу дрібними тілесними пристрастями. Коли християнська наука виховує людину з широким світоглядом, то соціалістична виховує раба тілесних пристрастей. Опанована соціалістичним дурманом людина повторює заучену брехню про «рівність», як вимуштрована папуга повторює людські слова, не розуміючи їх значення.

Соціалізм від віків поборює релігію. Большевицький соціалізм перші свої удари скерував відразу на православну церкву і за дуже короткий час досяг повної перемоги над нею. Причина швидкої перемоги соціалізму над православ'єм полягає в самій його формі. Воно завсіди було — чи давніше за візантійських царів чи пізніше за російських імператорів — залежне від світської влади. Не маючи в середині досить відornoї сили, російське православ'є, як тепер бачимо, дуже легко скотилося до послуг новітнього володаря, червоного кремлівського Диктатора.

Думаючи, що віровизнання зреформованої церкви дуже легко стануть також на послуги соціалізму, большевицький соціалізм скеровує тепер свої удари по католицькій церкві, котра єдина тепер ще має впливи, а головне внутрішньо упорядкована.

Католицька церква атаки соціалізму зустріла екскомунікою комуністів та їх симпатиків. Екскомуніка — це викляття всіх християн, які свідомо і добровільно належать, підпирають, поширюють на письмі чи словом соціалістичні марксистські ідеї та матеріалістичний світогляд. Екскомуніка виключає вищезгаданих християн від Святих Тайн і християнського похорону.

Перед загрозою страшного ворога, якому ім'я соціалізм, не можна займати вичікуючу чи невтральну позицію. Треба мати силу стати по один бік барикади. Шукання третіх істин не доведе до поліпшення людських відносин, а навпаки допровадить до ще більшого хаосу і плутанини. Відірваний від християнства екзистенціалізм,

хоч і заперечує комунізм, проте веде своїх послідовників в такі хащі, з яких пряма дорога веде тільки в лабету комунізму.

Лише одна Правда незмінна від віків, це Віра. З нею треба бути в згоді, щоб перемогти зло, що стремить сьогодні опанувати цілий світ.

Рецензії

**Іван Холмський — «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»,
Видання Наукового Товариства ім. Шевченка,
Нью-Йорк-Мюнхен, 1949. стор. 360.**

Нарід, який не цікавиться своєю історією, приречений завжди бути слугою того народу, який своєю історією знає і в світлих сторінках її черпає собі силу до дальшої боротьби, а на темних сторінках тієї ж історії вчиться виминати небезпек і не повторювати помилок минулого.

Історія ще вчить народи національної і державної гордості, вчить дисципліни, вчить шанувати своїх провідників (ясна річ справжніх провідників), вчить бути об'єднаними і дисциплінованими в обличчю всяких небезпек — внутрішніх (заколоти, революції, повстання) і зовнішніх (війни чи стихійні лиха).

І вже не кажемо про те, що історія вчить народи бути патріотами своєї батьківщини, патріотами не по назві, а й по суті, коли той патріотизм кличе кожну одиницю поступатися своїм особистим, індивідуальним в ім'я загально-національного, державного.

В усіх цих точках з нашою історією і нашим знанням минулого у нас не все гаразд. Наша історія на протязі століть спотворювалася державними народами, зокрема народом, який має претензію бути «покровителем» нашим. Правда українська історія, писана українськими істориками, хибувала на відсутність в ній державницького підходу до історичних подій і явищ.

Тепер, правда, маємо в цьому відношенні деяке просвітлення. Наші історики історичні факти минулого починають висвітлювати в аспекті державницьких змагань, а не з точки зору «українізму» взагалі.

Невіданий в світі нонсенс, щоб провідники не знали, чого хотіли: в літі 1918 року один із претендентів на провідника України заявив: «на большевицьке гасло диктатури робітників і селян в Росії, ми на Україні повинні проголосити диктатуру... української мови» (!?) На що слушно гослідувала відповідь від самого Леніна: «ми можемо їм лати навіть ДВІ українських МОВИ, зрозуміла річ затримавши за собою тільки ВЛАДУ».

Коли сьогодні читаєш сторінки давнішої і недавньої історії нашої, то жах обіймає, як то предки наші (та й ми) за деревами ліса не бачили!

В «Історії України» Івана Холмського читаємо:

«Виговський недооцінював сили селянсько-козацької маси, не хотів притягти народу до державної будови» — тим завалив себе і свої державні змагання.

«Юрко Хмельницький був молодий, не був спроможний самостійно вести управління, за регенство мусіла початися боротьба» — тому мусів від гетьманування відійти.

«Павло Тетеря — був людина талановита і зручна, але при тім на все готовий кар'єрист... провадив польську лінію»...

«Брюховецький — провадив легкодушну політику закріпити в Україні московську владу»... але... «заступався за бідний народ і домагався широких прав для черні»...

І так далі. Вся наша історія, — обминаючи хіба постать гетьмана Богдана Хмельницького — хоч і в нього з точки зору наших істориків не все було гаразд — це суцільні помилки і слабості провідників і суцільні поразки народу в змаганнях за свою свободу і незалежність!

В чім справа? Де причина цього страшного явища?

І ми нічого не зрозуміємо, як не встановимо правдивого критерія причини наших історичних поразок і невдач. А вони полягають в одному: від віків ми хворіємо на затяжну хворобу власної бездержавності.

«Ми нарід не поневолені, — каже великий філософ і історик В. Липинський — ми нарід бездержавний. Це значить, ми держави своєї не маємо не тому, що хтось чужий нам заважає її мати, а тому, що ми не уміємо сами в собі хотіння своєї власної держави розвинути. Його в цілім нашій громадянстві розбудити і своїми власними силами здійснити».

Звідси, якби ми були народом державним, то предкам нашим не боліло б те, приміром, що Виговський був надто переконаний, що самими лише адміністративними заходами можна утримати владу українську і тому його треба поважити, а на його місце поставити іншого. Не боліло б і те, що Юрій Хмельницький заслужив був, щоб керувати державою!

Адже російські царі та й інші володарі мали в кільканадцять разів більше вад особистих, але це не було причиною, щоб держави очолювані ними через ці їх особисті прикмети занепадали! Знаємо, що в деяких державних народів малолітні діти залишалися на престолі, але це не давало підстав придворним чинам валити їх, а когось мудрішого на їх місце ставити!

Отже справа за малими винятками в нашій історії була в тому, що ми були і залишилися на довгі літа народом бездержавним, а звідси наше взаємне вирізування і наша неволя під чужим ярмом.

Жива і яскрава «Історія України» Івана Холмського, що читається дуже легко і місцями подає дуже цінні і цікаві деталі нашого історичного минулого, на наш погляд має одну істотну хибу: висвітлюючи події і явища, історик наш подає їх не з критерію борсання бездержавного народу в елекційній формі організації свого внутрішнього життя, а з характеристичними окремими рис вдачі провідників і збігу зовнішніх обставин, вважаючи їх основними причинами,

чому історія української боротьби за свою власнодержавність складалася так нещасливо. Це є мінусом «Історії України» І. Холмського.

Ще брак нової Історії України Івана Холмського той, що вона не має передісторичного нарису і обривається на добі перед I-ою світовою війною.

Назагал же факти історичні в ній висвітлені надто добросумлінно і з усіх популярних посібників з Історії України це може найповніший і найсистематичніший.

В. Д.

Ганна Черінь — «CRESCENDO», Поезії, Видво «Заграда», Бльомберг, 1949.

Є поети, яких вірші, як плякат про якусь імпрезу: в них великі і крикливі слова, але закрили ви ту книгу з віршами і мов повз плякат пройшли — в пам'яті лишився слід, але жодного хвилювання душі, жодного почуття. Як од рущичного пострілу — відлунав гук і знову кругом тиша.

Є поети ювеліри слів. Вони обточують слова, шліфують їх; як в годинниковий механізм вставляють в певні місця трибики і коліщата, щоб вся та гармонія слів зарухалась і почала ніби жити. Такі поезії приємно читати, але відчуття від них, як від розмальованої штучними прикрасами панни: бачиш і відчуваєш, що за цією красою справжнього і природнього нічого нема.

Але є поети, як діти Божі: йдеш, дивишся — воно біжить, живе, веселе, а то може іноді навіть і в сльозах, але таке воно безпосереднє, просте і разом з тим принадливе і миле, що тим настроєм, яким воно зараз живе, і сам переймаєшся.

Ці паралелі приходять на думку, коли перечитуєш збірку поезій Ганни Черінь «Крецендо».

Веручи книжечку до рук, відчуваєш упередження, як взагалі до всього, що виходить друком у нас на еміграції — не через те, що воно варте того, щоб його публікувати, має мистецьку і громадську вартість, а тому що... автор спритний! Має зв'язок з видавцями, має гроші, ну й, «прославляє» себе, не питаючи ні в кого ні порад ні присуду.

Але що до поезій Ганни Черінь, то вже від читання другої по черзі в збірці поезії те упередження зникає, бо бачиш, що маєш справу з поеткою, яка пише, бо має дар Божий писати.

Ось: Дзвенить пахучий і медовий день,
Як об мантачки коси. Спокій висне
І до кінця не доведе
Невтомний коник коліскову пісню.

А квітами заткана сіножать
Розкидала свої безкраї фрески...
Немов рябі телята, з гір біжать
Навипередки молоді березки.

І звідкись дівчина іде через місток.
В косах її, як в скошеному сіні,
Заплутався березовий листок,
Прив'ялий мак — та ще волошки сині.

Цей малюнок проситься на полотно. Так само, як іноді поезія проситься на ноти, щоб її заспівати. Це ознака справжньої поезії.

Коли читаєш поезії Ганни Черінь, виникає питання: хто з українських поетів мав на неї вплив? І доводиться ствердити, що українська поезія не мала на неї впливу. Шлях стелиться до французьких чи російських символістів, але фактом є що в українській поезії це цілком нова і оригінальна сила.

Такі поезії, як «Уривок з симфонії», «Дякую», «Захмарене сердите небо», «Опівночі», «Тато», «Полин», а особливо «Золото» і останній вірш «Чи ввижалось», справляють таке сильне враження, що їх сміло можна ставити в ряд з поезіями найкращих майстрів слова — Рильського, Плужника чи передчасно загинулого в большевицьких лабетах поета 30 років, Василя Мисика.

Невдалим для поетки є, здається, цикл «З німецьких сонетів». Попри їх технічну досконалість і в більшості вправну сюжетність — майже всі вони пройняті злобою і відчуженістю (в даному разі цілком заслуженою і справедливою, бо стосується німців, українських окупантів), а поетка імпресіоніст, майстер ніжних, тонких і глибоко прочутих малюнків. І йї поза викривача німецької жорстокості так само не пасує, як не пасує сільській дівчині з вінком волошок на голові — за плечима рущиця.

Сулячи по оголошеннях в газетах, збірка ця вийшла вже давненько. Але наші літературні критики, як в рот води набрали, ні звука. Чи нема про що?

Для молодой дебютантки, якою є авторка «Креценда» це може видаватися за поганий знак. Та дарма! В еміграційних умовах до подібних явищ треба звикати. Тут не все і не завжди оцінюється за його дійсною вартістю так що до творів, як і що до самих людей. З пим треба миритися і не давати зневір'ю опановувати нами. Бо перед нами ще велика боротьба, не тільки в громадському чи особистому житті, а й навіть і в літературі.

Перемагають же завжди сильні.

Ганну Черінь вітаємо з пінним здобутком, яким безперечно є її перша збірка під обіцяючим заголовком «Крецендо». Отже рости!

Г. Накочечний